

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ,.

ΑΘΗΝΑΙ

ΙΟΥΛΙΟΣ 1942

ΑΡΙΘ. 31.

ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Εἰς σειράν ἄρθρων ἢ στήλη αὐτὴ προσελάθησε νὰ ἐξετάσῃ—ἔτσι στὰ πεταχτά, ἀλλὰ μὲ πᾶσαν ἀντικειμενικότητα—τὸ πνευματικὸν νόημα τῆς κρίσεως τὴν ὁποίαν ὑφίσταται τώρα ὁ «ὀρθολογιστικὸς» δῆθεν πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον αἰῶνες ἀρνήσεως καὶ ἀποστασίας ἐκκληροδότησαν εἰς τὸν τόπον μας. Ἴσως εἶναι καιρὸς νὰ κλείσωμεν τώρα τὴν σειράν τῶν ἄρθρων αὐτῶν μὲ ἓνα συμπέρασμα.

«Καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον, ὁποῖον ἐστί, τὸ πῦρ δοκιμάσει». Ἴδου τὸ συμπέρασμα. Ἡ διακήρυξις αὐτὴ—τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἶναι—ἤμποροῦσε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία, ὅταν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἐξεκινῶσε διὰ τὰς περιπλανήσεις ἀνάμεσα στὰ διάφορα παραδόξα τῆς ἀρνητικῆς νοστοροπίας τοῦ δεκάτου ἐνάτου κυρίως αἰῶνος. Θὰ ἦτο, τότε, πολὺ καλύτερον. Τώρα ἡ διακήρυξις αὐτὴ ἔρχεται ὡς συμπέρασμα. Πάλιν καλὰ, ἐὰν τὸ ἐννοήσωμεν τὸ συμπέρασμα αὐτό. Ἐὰν μάθωμεν νὰ εἴμεθα κάπως ἐπιφυλακτικοὶ εἰς τὰ λόγια, τὰ ὁμορφοκοιμένα ἴσως, ἕως ὅτου ἡ πραγματικότης χρησιμεύσῃ ὡς ἡ δοκιμασία, πού θὰ ξεχωρίσῃ τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸ ψέμμα, τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς Δυνάμεως, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς Πίστεως, ἀπὸ τοὺς χαρτίνους πύργους τῶν κενολογημάτων, πού μᾶς εἶχαν πλημμυρίσει—ἰδίως τὴν περασμένην γενεάν.

Καὶ μὲ τὸν περασμένον πόλεμον καὶ μὲ τὴν μεσοπολεμικὴν περίοδον ἀλλὰ καὶ τώρα, ἡ ζωὴ, ζωὴ μὲ τὰς δυσχερείας τῆς, ζωὴ πού ζητεῖ ὄχι λόγια πλέον, ἀλλὰ δύναμιν,

δύναμιν Πίστεως, Ἀγάπης, ἡρωϊσμοῦ πού ἐξαίρεται πάνω ἀπὸ τὸν ἐαντοῦλή μας, ἀπετέλεσε μίαν δοκιμασίαν πολύτιμον. Ἐδώσαμεν καὶ δίδομεν ἐξετάσεις ὄλοι, ὡς ἄνθρωποι, ὡς πνευματικὰ ὄντα, ὡς φορεῖς μιᾶς συνειδήσεως.

Καὶ τί δεικνύει, εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν ἰδικήν μας κοινωνίαν, ἡ δοκιμασία αὐτή;

*

Μουτζουρωμένη εἶναι ἡ πρώτη εἰκὼν τὴν ὁποίαν βλέπει κανεὶς, συμπέρασμα τῆς δοκιμασίας, ὡς πρὸς ὠρισμένην μερίδα τῆς κοινωνίας μας. Ἠθικὴ καὶ ψυχικὴ γύμνια, τῶν διαφόρων «μαύρων ἀγορῶν», τῶν ποικιλομόρφων ἐκμεταλλεύσεων τῶν ἀναγκῶν τοῦ συνόλου, ἐκ μέρους μερικῶν—καὶ ὄχι καὶ τόσοσὸν ὀλίγων, δυστυχῶς. Βεβαίως, μαῦρον ἐμπόριον, καὶ αἰσχροκέρδεια, καὶ ἀνήθικοι συναλλαγὰὶ ὑπῆρξαν εἰς κάθε χώραν καὶ κάθε γενεάν ὅταν ὑφίστανται καιροὶ δυσχερεῖς. Ἀλλὰ ἀκριβῶς αὐτὸ δείχνει ὅτι ἡ ἠθικὴ νοσηρότης τῶν λαῶν εἶναι κατὰ πού πρέπει νὰ τὸ προσέξωμεν ἰδιαιτέρως, καὶ ὅτι τὰ εἰρωνικὰ μειδιάματα, μὲ τὰ ὁποῖα μερικοὶ ὑπερέξυπνοι ὑπεδέχοντο τὴν προσπάθειαν νὰ προσέξῃ ἡ ἀνθρωπότης τὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς ὑγείας, ὅτι τὰ μειδιάματα αὐτὰ καὶ τὰ σκώμματα κατὰ τῶν «ἠθικολόγων» δὲν ἦσαν οὔτε τόσοσὸν ἀκίνδυνα, οὔτε τόσοσὸν ἔξυπνα ὅσον ὑπετίθετο!

Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἄλλην «κενότητα», τὴν ψυχικὴν κενότητα τῶν δῆθεν «πνευματικῶν ἀνθρώπων» πού, ἐκλείσθησαν τώρα εἰς τὸ

καβοῦκι τοῦ πλέον ἀποκρουστικοῦ ἐγῶκεν-
τρισμοῦ καὶ ἄφισαν τὴν πέννα τους νὰ βου-
τιέται στὰ κατώτερα ἐνστικτα τοῦ ἀνθρώ-
που, ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν πόρωσιν, τί νὰ
εἰπῇ κανεὶς; Ἐχει ἀπασχοληθῆ ἤδη ἡ στή-
λι αὐτῆ μετὰ τὸ ζήτημα, καὶ ἴσως χρειάζε-
ται εἰδικωτέρα καὶ πλέον συγκεκριμένη ἔ-
ρענהν τοῦ ζητήματος. Πρὸς τὸ παρόν, ἄς
ἐνώσωμεν τὰς δύο αὐτὰς θλιβερὰς μερί-
δας. Τῆς μαύρης ἀγορᾶς καὶ τῆς ποικιλο-
μόρφου ἐκμεταλλεύσεως ἀπ' ἐνός, τοῦ σκα-
τεινισμένου ἐγῶκεντρισμοῦ τῆς δῆθεν δι-
ανοήσεως ἀπ' ἐτέρου. Καὶ ἡ μὲν καὶ ἡ δὲ
ἀποτελοῦν ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν ἐνός
μέρους τῆς σημερινῆς κοινωνίας μας. Μὲ
ὄλην τὴν διαφορὰν ποὺ τοὺς χωρίζει, καὶ
οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἀνήκουν στὸν ἴδιον ἀνώ-
φελο κόσμον—ἀν εἶναι κόσμος αὐτός—τοῦ
ἐμπαθοῦς ἐγωῖσμοῦ, τοῦ πνευματικοῦ καὶ
ἠθικοῦ θανάτου.

*

Ἄλλὰ ὑπάρχει καὶ ὁ ἄλλος κόσμος. Ὡ,
ναί, ὑπάρχει! Ὑπάρχει καὶ κινεῖται, μέσα
εἰς τὴν ἴδιαν κοινωνίαν, εἰς τοὺς ἴδιους δρό-
μους, τὰ ἴδια, πολλάκις, σπίτια, ζῆ καὶ ὁ
ἄλλος αὐτὸς κόσμος, ὁ εὐεργετικὸς κόσμος
τῆς Ἀγάπης ποὺ τὴν ἐμπνέει ἡ Πίστις εἰς
τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἀγάπης. Ἔτσι καθὼς
εἶναι ἐξωτερικῶς ἀνακατεμένοι δὲν ξεχω-
ρίζετε εὐκόλα τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀνή-
κουν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς εὐεργετικῆς
ζωῆς, ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀνθρώπους
τοῦ σκοτεινοῦ ἐγωῖστικοῦ ὕλισμοῦ. Καὶ ὁ-
μως ὅλοι, ποῖος λίγο, ποῖος πολὺ, δοκιμά-
ζομεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς εὐεργετικῆς
δράσεώς των. Εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, εἰς
τὸν δημόσιον βίον, εἰς τὴν ὀργανωμένην
πρόνοιαν, (ἰδιωτικὴν καὶ δημοσίαν) εἰς
τὴν ἀτομικὴν πρόνοιαν, εἰς τὴν παντοῦ ἐκ-
φαινομένην καλωσύνην. Παραμελοῦν-
τες, ἴσως, τὸν ἑαυτὸν των οἱ ἀνθρώποι αὐ-
τοί, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν ἀφάνειαν, ἐνί-
στε διὰ τὴν κατ' ἐπίφασιν κατωτερότητα

καὶ ταπεινότητα τῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποί-
ας προσφέρουν, καρτερικοὶ πρὸ τῶν γογ-
γυσμῶν, λαιδωριῶν, ὕβρεων ἐνίστε ἐκ μέ-
ρους ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εὐεργετοῦνται (πό-
σα τέτοια γίνονται, ἀπὸ παραξενιά, ἀπὸ
ἀρρώστεια, ἀπὸ κακὴν ἀνατροφήν, ἢ ἀ-
πλοῦστατα, ἀπὸ κακίαν!) ἐπιτελοῦν ἀκούρα-
στα τὸ ἔργον των. Μὲ καρτερίαν καὶ τα-
πεινώσιν ἄλλὰ καὶ με ἐνθουσιασμόν ἀκού-
ραστον οἱ «ἀχθοφόροι τῆς ἀγάπης» (θὰ εἶ-
δατε τὸν «Οὔτινα» τοῦ περασμένου φύλ-
λου) σκορποῦν γύρω των τὴν εὐεργεσίαν,
εὐεργεσίαν τὴν ὁποίαν δοκιμάζουσι ὅλοι—
καὶ πρῶτοι πρῶτοι ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς εἰρω-
νεύονται!

—Εἶναι πολλοὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοί;

—Μά, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν ὑπὸ
τὴν ὁποίαν θὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν λέ-
ξιν. Ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης ποὺ ὑπάρχει,
βέβαια δὲν εἶναι οὔτε ἀρκετοί. Ἀναλόγως
τῶν προσδοκιῶν καὶ ἀξιώσεων ποὺ θὰ εἶχε
κανεὶς ἀπὸ λαὸν μετέτοιαν πνευματικὴν
κληρονομίαν ὅπως ὁ Ἑλληνικὸς, εἶναι ἐλά-
χιστοι. Ἀλλὰ ἀναλόγως πρὸς ὅ, τι θὰ ἤμπο-
ροῦσε κανεὶς νὰ φοβηθῆ, ἔχων ὑπ' ὄψιν
ἓνα πνευματοκτόνον ἔργον ἀρνήσεως γε-
νεῶν ὀλοκλήρων, πάλιν καλὰ εἶναι! Εὐχά-
ριστον ἐκκλησίαν αἰσθάνεται κανεὶς, κάθε
ποὺ βλέπει τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς εἰς τὸ
εὐεργετικὸν ἔργον των—καὶ τοὺς βλέπει,
ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται ἔχει μάτια διὰ νὰ ἰδῇ
—καὶ παρηγορεῖται ἀπὸ τὸν πόνον ποὺ δο-
κιμάζει ὅταν συναντᾷ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ
μαύρου ἐγωῖσμοῦ.

Καί, πρὸ παντός, προσδοκᾷ ὅτι κατὰ τέ-
τοιες συγκρίσεις θὰ βοηθήσουν τὴν κοινω-
νίαν μας, τὸν ἄνθρωπον γενικῶς, ὥστε τοῦ
λοιποῦ νὰ μὴ παρασύρεται, ὅπως παρεσύ-
ρητο ἐπὶ γενεὰς ὀλοκλήρους, ἀπὸ λόγια πα-
χειά, ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης
κλπ., λόγια πλαστά, λόγια ἀνθρώπων ποὺ
δὲν πιστεύουν τίποτε καὶ δὲν ἐνδιαφέρον-
ται διὰ τίποτε ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦλη των!

τὸ θέλτρο τῆς ζωῆς

ΣΤΟ ΚΑΡΡΟ ΤΩΝ ΣΚΟΥΠΙΔΙΩΝ

—Καλὸ σερβίτιο...

Ὁ βοηθὸς τοῦ σταθμάρχου ἐκλείσει πονηρὰ τὸ μάτι στοὺς χωροφύλακες ποὺ τὶς συνώδευαν.

—Πιάστε τὴ μύτη σας!...

Ἐίπε γελῶντας ὁ σκοπὸς.

Ὅσοι πρόσεχαν τὴν σκηνὴν γέλασαν κι' αὐτοί.

Τελειώνοντας τῆς μανοῦβρες της, ἡ ἀτμομηχανή, εἶχε σπρώξει μπροστὰ στοὺς λιγιστοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀποβάθρας τὸ πλὸν παράξενο ἀπὸ τὰ φορητὰ βαγόνια τῆς ἐμπορικῆς ἀμαξοστοιχίας.

Συρμένες στὸ πλάι οἱ βαρειῆς πόρτες τοῦ βαγονιοῦ ἄφηναν νὰ φαίνεται τὸ ἀνθρώπινο φορτίο του, ὅπως στὸ παρακάτω βαγόνι οἱ ἄδειες βρώμικες κάσσες ἀπὸ τ' ἀλίπαστα:

Πρόωρα γερασμένα νειῶτα...

Κουρασμένα πρόσωπα ποὺ τὸ φτιασίδι δὲν πετύχαινε παρὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὰ ἴχνη τῆς φθορᾶς καὶ τῆς σαπίλας...

Παγερὲς μορφὲς στηριγμένες στὴν πάλμη, ἐνῶ στὴν ἄκρη τῶν δακτύλων ἀργακαίει ἓνα τσιγάρο...

Καθισμένες σ' ἓνα βαλιτσάκι ἢ σ' ἓνα μπογαλάκι, σὲ στάσεις, ἴσως ὄχι ὑπερβολικῆς σεμνότητος.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς δύο χωροφύλακες, ποὺ στέκονται ἔνοπλοι στὴν πόρτα τοῦ βαγονιοῦ, πήδησε στὴν ἀποβάθρα.

—Γιὰ ποῦ αὐτὸς ὁ κόσμος;

—Γιὰ ἀπομόνωσι...

Ἡ ἀρχὴ τὶς εἶχε μαζέψει—θύματα μεγάλης καταστροφῆς, ξεφτίδια κοινωνικά, σὰν σκουπίδια γεμάτα μιάσματα—στὸ κάρρο τῆς καθαριότητος.

—Μὰ καλὰ δὲν ἔχουν γονεῖς, συγγενεῖς κάποιον ἀνθρώπο ποὺ νὰ ἐνδιαφερθῇ γι' αὐτές;

—Μήπως ξέρω;... Μόνο γιὰ μιὰ ξέρω ποὺ ἔτυχε νὰ εἶμαι ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριό...

Αὐτὴ ἐκεῖ, στὴ γωνία...

Μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια ἐπάνω στὰ γόνατο, τὸ κεφάλι σκυμμένο, κάθεται ἀμίλητη καὶ θλιμμένη—νὰ σιγοκλαίῃ φαίνεται—ἐνῶ γύρω της οἱ ἄλλες γυναῖκες πειράζονται καὶ γελοῦν σὰ νὰ μὴ συμβαίνει τίποτα.

—Καὶ εἶναι ἀπὸ σπῆτι, συνέχισε ὁ χωροφύλακας.

—Γιὰ πὲς μας λοιπόν!

Καὶ ἐπειδὴ κολακεύθηκε ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἐκίνησε καὶ τὸ τσιγάρο ποὺ τοῦ προσεφέρθη φιλόφρονα...

καὶ ἡ ὥρα ἦταν κατάλληλη γιὰ μιὰ ἀφήγησι...

στὴν ἀποβάθρα τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ ἡ ζωὴ ἔδωσε πάλι τὸ θέμα της, ἀνοίγωντας μιὰ παλιότερη σελίδα τοῦ ἡμερολογίου της, ποὺ δὲν παθεῖ νὰ γράφεται ἐπειδὴ ἡμεῖς δὲν τὸ διαβάζομε πάντοτε.

*

Πρὶν «βγῆ στὸ κλαρί», ἦταν ὑπάλλληλος σὲ ἓνα κουρεῖο...

Πρὶν ἐργασθῆ ἐκεῖ, εἶχε πάψει νὰ τιμᾷ τὸ πατρικὸ ὄνομα...

Πρὶν ἀπ' αὐτὸ ἦταν ἡ σουφραζέτα—φοιτήτρια τῆς ἐπαρχίας...

Καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα ὑπῆρξε «ἡ κόρη τοῦ Τζάκ...».

Αὐτὸ τὸ Τζάκ ἐρμηνεύει ὅλην τὴν ἱστορία.

Ὁ Τζάκ ἦταν Κῶτσος ὅταν ἔφυγε ἀπὸ

τὸ χωριό. Στὴ λάντζα ἐνὸς ἐξωτικοῦ οὐρανοξύστη ἐκκολάφθηκε σὲ Τζάκ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ γύρισε πίσω στὸ χωριό με̄ χρυσᾶ δόντια, λαστιγένιο κολλάρο καὶ «νέες» ἰδέες...

—Μὰ εἰν' κὺρ-Κῶτσο, νὰ με̄ συμπαθᾶς, κὺρ-Τζάκ ἤθελα νὰ πῶ, καὶ μερικοὶ περιουρισμοὶ πού πρέπ' νὰ μὴ τσ' λησιμονᾶμ...

Κάτι τέτοιο διεμαρτύροντο οἱ ἀγαθοὶ ρουμειῶτες τοῦ χωριοῦ, μαζὶ καὶ ὁ πατέρας τοῦ χωροφύλακα πού «δὲν καταλάβινε αὐτά».

—Καλοὶ ἦσαν γιὰ μᾶς, γιὰ τοὺς γέροντους, μπορεῖ ὅμως νὰ βγῆ στὸν κόσμο μ' αὐτὲς καὶ τὸ παιδί μου, τὸ κορίτσι μου; Τὰ παιδιὰ θὰ γίνωνται τώρα καλοὶ ἄνθρωποι με̄ τὰ γράμματα, με̄ τὴν πρόοδο, τὸ θέατρο, τὸν κινηματογράφο...

Καὶ ἄφηγε ὁ Τζάκ τὰ λουριά τῆς φοιτήτριας. Ἀλώνιζε κι' ἐκείνη μόνη στὴν Ἀθήνα.

Ὅταν ὁ μοντερνισμὸς τῆς ἀπὸ τὸ σκάνδαλο ἔφτασε τὴν δημόσια ντροπή, δὲν ἀπόμεινε πιά στὸν δυστυχισμένο τὸν Τζάκ ἄλλο καταφύγιο παρὰ ὁ μαρμαρίνος τάφος πού εἶχε χτίσει στὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ...

..Τοῦ—του ου ου.

—Στὴν πάντα κύριοι! Μήπως ξυλώση κανενὸς κἀνα πόδι καὶ βροῦμε τὸ μελᾶ μας!...

Μιά ὠτομοτρὶς περνᾶει...

Ὅσοι ἀκοῦγαν τὸν χωροφύλακα σκορπίστηκαν.

Τὸ ἐμπορικὸ ἐτοιμάζεται γιὰ τὴν ἀναχώρησι.

Ὁ χωροφύλακας πήδησε στὴ θέσι του.

Καὶ τὸ βαγόνι τῆς ντροπῆς ξεκίνησε με̄ ἓνα τιναγμό.

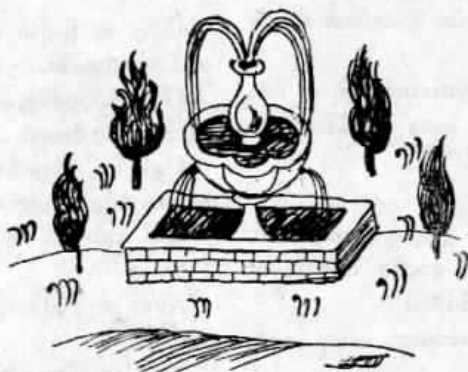
Μὰ ὁ ὑπάλληλος τοῦ σταθμοῦ δὲν εἶχε πιά ὄρεξι ν' ἀστερευθῆ με̄ τὸ τραγικὸ φορτίο του...

ΟΥΤΙΣ

Υ. Γ. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ μᾶς τὸ διηγῆθηκε ὁ κ. Ξ. Θ. πού βρέθηκε αὐτόπτης μάρτυς του.

Τὸ θέμα, στὸ βάθος του, δὲν εἶναι, δυστυχῶς, κάτι καινούργιο στὸν τόπο μας. Μὰ συμβαίνει συχνὰ ἄλλος νὰ βλέπη τοὺς διαφόρους Τζάκ ὅταν σκορπίζουν τὸν σάπιο σπόρο στὸ χωράφι τῆς δημοσιότητος κι' ἄλλος ν' ἀποτελῆ τὸν χορὸ στὸ δράμα τοῦ θερισμοῦ τῶν καρπῶν αὐτῆς τῆς σπορᾶς.

Καὶ ὑπάρχει τότε μεγάλη διαφορὰ.

Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΜΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

"Ενας πόλεμος σάν αυτόν που περνάμε κατά τα τελευταία έτοῦτα χρόνια θάναί πάντα κάποιος σταθμός και στην πνευματική εξέλιξη της ανθρωπότητας. Όπως και νάναί, την ημέρα που άρχισε, έκλεισε πίσω του μία περίοδο, κι' έσήμανε την άρχή κάποιας άλλης. Χωρίσθηκε λοιπόν, ανάμεσα στους δυό πολέμους, μία εποχή—μεσοπολεμική την είπαν—ένα καθαρά ξεκομμένο τέταρτο αιώνας πάνω κάτω, που στάθηκε ο στίθος όπου έζησε κι' έδρασε μία γενεά ανθρώπων. 'Η μελέτη της—άρκει νάναί ψύχραιμη κι' αντικειμενική—θά ήταν σήμερα ή γονιμότερη συμβολή για τη δημιουργία του μέλλοντος, κι' είναι τόσο χρήσιμα τέτοια συμπεράσματα, όσο αμφίβολες οι προβλέψεις για το μέλλον. Σκοπός αυτής εδώ της έργασίας είναι να μελετήση την έσωτερική πείρα, τον ψυχικό κόσμο της μεσοπολεμικής γενεάς μέσα από τα βιβλία των πεζογράφων της—τόν καλύτερο ίσως καθρέφτη κάθε εποχής. Θ' αφήση λοιπόν έντελώς κατά μέρος το ζήτημα της καθαρά λογοτεχνικής τους αξίας και θά τα κυττάξη ένα-ένα στο ούσιαστικό τους περιεχόμενο.

*

Στο βιβλίο του «Τό Νο 31328» διηγείται ο 'Ηλίας Βενέζης τά βάσανα της αιχμαλωσίας του κατά τό 1922. «Όπου πόνος, εκεί τόπος έρός», έχει είπωθή—γι' αυτό και ή άπλη έστω εξιστόρησι κάθε πόνου, άρκει μονάχα να την χαρακτηρίξη ελκικρίνεια, φτάνει για να παρουσιάση ένα έργο άξιο του όνόματος και να προκαλέση συγκίνησι. Τό «Νο 31328» έχει αυτά τά προσόντα κι' έχει ακόμα, φυσικά, τη φραστική μαστορία του συγγραφέα του. Θά έπρεπε λοιπόν να είχε προκαλέσει πολύ μεγαλύτερη έντύπωσι άπ' αυτήν που έδημιούργησε, στον καιρό του. Γιατί δέν έγινε, αυτό; 'Η άπάντησι είναι πώς, πέρα άπ' τό ζωντανέμα αυτό ενός ανθρώπινου πόνου, λείπει κάθε άλλο περιεχόμενο άπ' τό βιβλίο αυτό. Βέβαια, όπως είπα, συγκινείται πάντα κάθε αναγνώστης όταν παρακολουθεί τά βάσανα άλλων ανθρώπων. Αναζητεί όμως κάτι παραπάνω: Νά ίδη με ποίον τρόπο αντίδρα, στους κατατρεγμένους και τά βάσανα, ή ψυχή που ύποφέρει.

Πώς δαμίζεται, αλήθεια, την ψυχική άτ-

μόσφαιρα του έργου, ο αναγνώστης, ζητώντας να βρη κάτι τέτοιο! Ανασκαλεύει όλόκληρο τό έργο, εκεί που ή σειρά του λόγου φέρνει σε μία τέτοια έκμυστήρευσι, τεντώνει τ' αυτί, κρέμεται όλόκληρος λές, άπ' τό στόμα του συγγραφέα και περιμένει αυτή την πολύτιμη πείρα, που είναι βάσσαμο και για τους δικούς του πόνους. 'Αν εύρη κάποια ικανοποίησι στην έφεσι του αυτή, τότε αγαπάει με βάθος τό βιβλίο αυτό, γιατί νιώθει πως διασάζοντάς το έχει επικοινωνήσει με ό,τι πειό άξιο μπορεί κανείς να συναντήσει στη φυσική μας έτούτη ζωή, δηλαδή μιάν άλλη ανθρώπινη ψυχή. Αυτό άποζητάει ο αναγνώστης—κι' όσο πειό πλούσια είναι ή ψυχή που έχει ξεχυθή στις σελίδες του βιβλίου, τόσο γίνεται έντονότερη και του αναγνώστη ή πνευματική αναγάλλια και τόσο μεγαλύτερος κι' ο θόρυβος που θά κάνει για έναν τέτοιο συγγραφέα. Παρόμοιοι καρποί, βέβαια, δέν βρίσκονται κάθε μέρα, ούτε τόσο πρόχειρα. Τό ότι βρίσκονται πλούσια θησαυρισμένοι στα μεγάλα κλασσικά έργα, αυτό έχει κάμει τά έργα αυτά να εξαναγυρίζουν πάντα, όσο κι' αν περνούν οι αιώνας, στα βιβλία και τις σκηνές των θεάτρων κάθε εποχής.

Γιατί κάτω από διαφορετικές συνθήκες—άπλη ποικιλία ρούχων—ή ανθρώπινη ψυχή στριφογυρίζει πάντα γύρω άπ' τά ίδια αιώνια προβλήματα, δέρνεται από τις ίδιες λαχτάρες. Είναι αλήθεια πως ο αιώνας μας δέν είχε να παρουσιάση άφθονη συμβολή στη λύσι των προβλημάτων αυτών. Και τουτό γιατί στάθηκε ένας συνειδητά αντίπνευματικός αιώνας επαναστάτης, που ζήτησε να κόψη κάθε δεσμό με τό παρελθόν, δηλαδή με την παράδοση, που έκλώτσησε ό,τι αποτελούσε την πνευματική κληρονομία τόσων αιώνων, την περιουσία αυτή, λιγοστή σχετικώς, που συγκέντρωνε την πεμπτουσία και τό καταστάλαγμα τόσων πόνων και που άναζητώντας νέους δρόμους, σ' ένα τρελλό κυνήγι της πρωτοτυπίας, έφτασε όχι μονάχα ν' άρηθη ή ό,τι ή ως τότε ανθρώπινη ζωή είχε πη, δίνοντας άπόκρισι στην άναζήτησι και την άγωνία της ανθρώπινης ψυχής, αλλά και να προσπαθήση να φράξη τό στόμα της ψυχής αυτής, της ψυχής της, για να έμποδίση όριστικά την άναζήτησι. Δέν τό κατώρθωσε βέβαια—ο φτενός τοίχος, που έ-

χτισε γιὰ νὰ φράξῃ τὸ ἠφαιστείο τῆς ψυχῆς, τσακίστηκε σάν παιγνιδάκι κι' ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς γῆς οἱ προαιώνιες βαθιές λαχτάρες ἀνέβηκαν ἀνεμπόδιστες στὴν ἐπιφάνεια.

“Ὅμως τὸ κίνημα τοῦτο ἐχαρκτήρισε τὴν ἐποχὴ κι' ἔκαμε ὄλους ἐκείνους πού μὲ τὸν λόγο ζητοῦν νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸ διπλανό τους, ἀναγνώστες γιὰ τὸ βιβλίο ἢ θεατὸς γιὰ τὸ θέατρο, νάβαι ὀλιγαρκεῖς στὴν ἀναζήτησι αὐτῆ τῆς βασικῆς προσφορᾶς, νὰ ψάχνουν μ' ὅλη τὴ δύναμί τους μὴπως βροῦν πουθενὰ τὸ θησαυρό, νὰ δίνονται ὀλόκληροι καὶ ἀνεπιφύλακτα στὸν συγγραφέα καὶ νάβαι εὐχαριστημένοι ὅταν βροῦν ἔστω καὶ μικρὰ ψήγματα ἀπ' τ' ἀνεχτίμω χρυσάφι του.

Ἡ παρέκβασι πῆρε μᾶκρος μὰ ἦταν ἀπαραίτητη. Καὶ τώρα ἄς ξαναγυρίσουμε στὸ «No 31328». “Ὅπως εἶπα στὴν ἀρχή, ὁ ἥρωας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ δὲν παρουσιάζει καμμιὰ, ἢ σχεδὸν καμμιὰ, ἀντίδρασι στὰ βᾶσανα πού ὑποφέρει. Δὲν τὸν ἔκαμαν τίποτε νὰ σκεφθῇ—οὔτε πρὸς τὰ ἐδῶ, οὔτε πρὸς τὰ ἐκεῖ—δὲν τὸν ἐπλόυτησαν καθόλου. Τὸν νοιώθει κανεὶς καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας—καὶ τῆς τυραννίας—ἴδιον ὅπως καὶ στὸ τέλος τῆς. Πέρασαν ἀπὸ πάνω του τὰ γεγονότα χωρὶς νὰ τὸν αὐξήσουν. Τὸ μόνον πού ἔκαμαν, ἴσως, εἶναι νὰ τοῦ μεταδώσουν ἕναν ἄερα πόνου καὶ μιὰ σαρκαστικὴ διάθεσι. ‘Ἄλλ’ αὐτὸ εἶναι βλᾶθῃ, δὲν εἶναι ὠφέλεια. Ὁ ἥρωας λοιπὸν τοῦ βιβλίου δὲν ξεπέρασε τὰ παθήματά του—κι' ἔτσι καὶ τὸ βιβλίο αὐτὸ δὲν ξεπέρασε τὸ μέτρο. Στὶς σελίδες του, ἀκόμα, παρουσιάζεται κάπου-κάπου ἡ ἀθεΐα—καὶ δὲν κάνει τίποτ' ἄλλο παρὰ ν' αὐξήσῃ τὴ θεληματικὴ ξεραῖλα πού δέρνει ὀλόκληρο τὸ ἔργο. Καὶ μόνον ἀνεβάζουν κάπως τὸν τόνο μερικὲς σκηνές ὅπου ἡ ἀνθρωπιὰ (ἢ συμπόνια πρὸς τὸν ἀντίπαλο, ἀνθρωπο κι' αὐτόν, ἢ αὐτοθυσία γιὰ τὸν διπλανό) φανερώνεται.

Δὲν εἶναι συμπτωματικὸ μόνον ἀ τὸ ὅτι ἀρχίσαμε μ' ἕνα βιβλίο πού μόνον βᾶσανα διηγείται. Λίγο ὡς πολὺ, τὰ βιβλία τῆς ἐποχῆς πού μᾶς ἀπασχολεῖ, ἀν δὲν ἐξιστοροῦν ὅλα παρόμοια βαρεῖες τυραννίες, πίκρες καὶ πόνους ρίχνουν στὸ χαρτί. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι δὲν θάβῃ κανεὶς χαρούμενα βιβλία κραιπάλης, σάν αὐτὰ πού ἔδωσε ἄφθονα ἢ προηγούμενη γενεά. “Ἄν αὐτὴ ἡ τελευταία ἔπεσε μὲ τὰ μούτρα στὴν ἀσατεία καὶ δὲν εἶδε μέσα ἐκεῖ παρὰ τὴ χαρὰ τοῦ γλεντιοῦ (ἦταν ἀκόμα ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποστασίας, ὁ πρῶτος καιρὸς, τῆς μακροθυμίας) ἢ μεσοπολεμικὴ ὁμοθυμία ἀπὸ παντοῦ τίς θλιθερὲς συνέπειες. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ἐψήθηκε κι' ἐμαρᾶθηκε, στὰ παιδικὰ καὶ νεανικὰ τῆς χρονία, στὴ φωτιά τοῦ πρῶτου πολέμου κι' ὅλης τῆς θλι-

θερῆς συνοδείας του. Μέσα ἀπ' αὐτὸν ἀνέτειλε ἡ καινούργια τότε γενεά κι' ἀπ' αὐτὸν ἀρχίλει ἡ πρώτη τῆς πείρα τῆς ζωῆς, ὅπως θὰ ἴδουμε καὶ σ' ἕν' ἄλλο βιβλίο, τὸ «Ἡ Ζωὴ ἐν Τάφω» τοῦ Στρατῆ Μυριθῆλη. ‘Ἄλλ’ ἀπὸ μιὰ γενεά πού κληρονόμησε τὴν ἄρνησι, ἄς μὴν περιμένῃ κανεὶς νὰ ξεπεράσῃ τὸν πόνου. Τέτοια πνευματικὰ κατορθώματα δὲν γίνονται βέβαια τόσο εὐκόλα καὶ ἀμέσως. Εἴμαστε ἀκόμα στὴν ἀρχή: Ὁ ἀποστάτης σπᾶει τὰ μούτρα πάνω στὸ σκληρὸ τοῖχο τῆς ἀλήθειας, ἀφοῦ τάβαλε μαζί τῆς!

*

Στὸν «Ἀργοναύτη» τοῦ Στρατῆ Μυριθῆλη, ἕνα μικρὸ νησιωτόπουλο, γιοῦς καφφετζῆ, ἐρωτεύεται τὴ μεγάλη θάλασσα· κοχλάει μέσα του τ' ὄνειρο νὰ γίνῃ Ἀργοναύτης, νὰ φύγῃ ἀπ' τὴν περιοχὴ τοῦ συνηθισμένου καὶ τοῦ μικροῦ, νὰ πᾶν νὰ συναντήσῃ πέρα στὰ πέλαγα τὴ Γοργόνα καὶ νὰ πλεύρῃ μὲ τὴν «Ἀργώ» του σ' ὄλους τοὺς ἐξωτικούς, παραμυθένιους, τόπους. Μπαρκάει λοιπὸν κρυφὰ ἀπ' τὸ σπίτι του σ' ἕνα γνωστὸ του καϊκι, ἀλλὰ κι' ἀπὸ κείνου φεύγει μιὰ νύχτα, μὲ τὴ βαρκούλα του, τὴν «Ἀργώ», πρὸς τὸ ἀγνωστο. Πολὺ γρήγορα ὁμοῦς ἢ φουρτούνα τοῦ κατστρέφει ὅλα τὰ σχέδια καὶ μόνον χάρι στὸ σκόλλο του σώζεται σ' ἕνα ἐρημονησί. Ἐκεῖ ζῆ ἕνα διάστημα ὅπως ὁ Ροθινώνας, στὸ τέλος ὁμοῦς, ὕστερ' ἀπὸ μιὰν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα νὰ φύγῃ κολυμπώντας, θὰ πέβαινε ἀν δὲν τὸν ἔσωζε ἕνα καϊκι πού πόδισε στὸ ξερονησί. Καὶ τελειώνει τὸ ἔργο μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια τοῦ παιδιοῦ:

«Τὴ μητέρα μου! εἶπε μὲ λαχτάρια ὁ Ἄντρεας. Εἶδοποίηστε, παρακαλῶ, τὴ μητέρα μου πὼς γυρίζω πίσω...Κοντὰ τῆς.. Πὼς εἶμαι ζωντανός...» Ὅτε λόγος πιά γιὰ «Ἀργώ», γιὰ Ἀργοναυτὲς καὶ γιὰ ὄνειρα. Τσακίστηκαν ὅλα ὅπως κι' ἡ βαρκούλα πού τὰ συμβόλιζε.

“Ὅπως εἶπα καὶ στὴν ἀρχή, ἀφίνω κι' ἐδῶ κατὰ μέρος τίς ἁμορφίες τοῦ ἔργου κι' ἔρχομαι στὴν οὐσία του, σ' ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ τὸ νόημά του. Ἐδῶ ὁ μικρὸς Ἀργοναυτὴς μὲ τὰ πλατεῖα ὄνειρα στέκεται βέβαια σάν ἕνα σύμβολο, σύμβολο τόσο ὠραῖο τῶν πόθων πού φουντώνουν στὶς ἀνθρώπινες ψυχές, ἰδίως τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων. Ἀλλὰ ποῖαν τὴν δίνει ὁ συγγραφέας στὰ πετάγματα αὐτά; Τί νομίζει πὼς τὰ περιμένει στὸ τέλος; Τσακίσμα, κομματίασμα ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Ὅλη ἡ δύναμι τῆς ψυχῆς πού παρουσιάζει ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου, ὅλες του οἱ ἱκανότητες, δὲν ἔκαναν τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ τὸν τραθῆξουν ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου του κι' ὕστερα νὰ παρατείνουν τὴν ἀγωνία του.

Δέν μπόρεσαν νά κάμουν τίποτα μπροστά σέ μιά πραγματικότητα πού παρουσιάζε-
σε κρύα, χωρίς νόημα κανένα, Ξένη κι’
έχθρική πρὸς παρόμοια πετάγματα. Κι’
ἔτσι στὸ τέλος τὰ συντρίμια τους τὰ κα-
ταπίνει ἡ θάλασσα, ὅπως καὶ τὰ φτωχὰ
ξύλα τῆς μικρῆς «Ἀργῶς». Βέβαια τὸ παι-
δί, ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου, σώζεται. Αὐτὴ ὁ-
μως ἡ σωτηρία, καὶ τὶς δυὸ φορές, παρου-
σιάζεται σὰν κάτι πού μπορούσε καὶ νά μὴ
συβῆ, κάτι τυχαῖο, πού δὲν ἔχει καμμιάν
ἑσωτερικὴ δικαίωσι. Εἶναι μόνο τὸ «εὐτυ-
χισμένο τέλος» τῆς ἱστορίας, ἀπαραίτητο
σ’ ἓνα μυθιστόρημα πού προορίζεται γιὰ
παιδιά. Καὶ πάλι ὁμοῦ εἶναι μόνο ἓνα εὐ-
τυχισμένο τέλος στὴν ἐξωτερικὴ πε-
ριπέτεια πού πέρασε τὸ παιδί. Ἡ ἐσω-
τερικὴ του περιπέτεια, ἂν καὶ δὲν φω-
τίζεται ἀρκετὰ ἀπ’ τὴ στιγμή τῆς καμπῆς
ὡς τὴν τελικὴ καταστροφή, ἔχει ἓνα δρα-
ματικώτατο τέλος καὶ τὸ μυθιστόρημα, πα-
ρὰ τὸ εὐτυχισμένο τέλος του, ἔχει κατὰ
βάθος δραματικὴ λύσι.

Αὐτὸ λοιπὸν ἔχει βγάλει ἀπὸ τὴν πείρα
τῆς ζωῆς ὁ συγγραφέας, κι’ αὐτὸ μεταδί-
δει μὲ τὸ βιβλίο του αὐτό: Πῶς οἱ βαθύ-
τεροι ἐκείνοι πόθοι τῆς ψυχῆς πρὸς κάτι
πού ὄσο κι’ ἂν μᾶς εἶναι ἀγνωστο στὶς λε-
πτόμεριες, ὁμοῦ ἀσκεῖ ἀπάνω μας μυστι-
ριστικὴ τὴ γοητεία του, εἶναι προορισμένοι
νά μὴ βροῦν πουθενά ἱκανοποίησι καὶ πὼς
μόνο νά μᾶς καταστρέψουν μπορεῖ, ἂν ἔ-
χουμε τὴν ἀφέλεια νὰ τοὺς δοθοῦμε!

*

Οἱ κυριώτεροι τύποι πού παρουσιάζον-
ται στὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀγγελου
Τερζάκη «Ἡ μενεξεδένια πο-
λιτεία» εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Πρῶτα—
πρῶτα ἓνας ἐκπρόσωπος παλλῆς ἐποχῆς,
ὁ Μελέτης Μαλθῆς, ἄνθρωπος μὲ τὶς «πα-
ληές», ὅπως τὶς εἶπαν οἱ «μοντέρνοι», ἀρ-
χές. Ζώντας σὲ μίαν ἐποχὴ πού τρέχει ζε-
τρελλαγμένη πίσω ἀπὸ τὴν ὄριαν ἀπόλαυ-
σι, θεωρῶντας πὼς εἶναι «ἐλεύθερη νά ὠ-
φελῆ τὸν ἑαυτὸ της καὶ νά πληγῶν τὸν
ἄλλον, ὀνοφῆρει. Ἐτσι παρουσιάζονται
οἱ μοντέρνοι: Ἡ γυναῖκα τοῦ Μαλθῆ τὸν
ἀφίνει, γιὰ νά ζήσῃ τὴ «μεγάλῃ ζωῇ», ὁ
γυῖός του Ὁρέστης, πού τῆς μοιάζει, πε-
ριφρονεῖ κι’ ἔχθρευεται πρὸς αὐτὰ του.
Στὸ τέλος τὸ κάνει τὸ μεγαλύτερο κακὸ
θιγόντάς τον καίρια μὲ τὸ νά καταφύγῃ
στὸν πλοῦτο τοῦ «προστάτη» τῆς μητέρας
του. Καί, τέλος, τὸ κεντρικὸ πρόσωπο τοῦ
ἔργου, ὁ Γιάννης Μαρούκης, τυπικὸς ἐκ-
πρόσωπος τῆς γενεᾶς τῆς μεσοπολεμικῆς
περιόδου, ἡ «τελευταία λέξι» τοῦ αἵωνα.

Εἶναι ἓνας ἄνθρωπος πρῶρα μαραμέ-
νος: «Πίστευε τὸν ἑαυτὸ του ἀθεράπευτα
καταταγμένο στὸ παρελθόν. Ὁ γεροντι-
σμός αὐτὸς τὸν ἀπέλπριζε καὶ μαζί τοῦ ἔ-

φερνε μιά γλυκεῖα πολὺ μελαγχολία. Τὸ
παράπονο γιὰ τὴ «χαμένη» του ζωῆ εἶχε
κάτι ἀπὸ τὸ περὶ βάλσαμο καὶ τὸ φιλά-
ρεσκον ἐγῶισμὸ τῆς ἠρωϊκῆς ἐγκαρτέρη-
σης... «Πᾶω κι’ ἐγώ, πᾶω κι’ ἐγώ»... Ἐλε-
γε στὸς γυνῆριμους του, μὸλις κρατώντας
ἓνα γλυκίσκιο χαμόγελο... Οἱ φιλήθονοι
τῆς εὐτυχίας... ἔτσι ξεπέφτονε μιά μέρα
στὸν ἕμερο τῆς ἐκμηδένισης. Μνησικακία
ἀτάραχη, πικρὴ καὶ ἀβουλη τὸν συνέειχε»
(σελ. 71).

Ἀκόμα κι’ οἱ ἀνάγκες τῆς πρακτικῆς
ζωῆς δὲν εἶναι ἱκανεὶ νά τὸν ξεπνήσουν:

«Τί θὰ κάνεις; θὰ δουλέψεις τέλος πάν-
των, τοῦ εἶπε μιά μέρα ἡ μάνα του... Ὁ
πατέρας σου ἄφησε τιποτένια πράγματα...
Τί θὰ κάνεις; Δὲ βάζεις ἀκόμα μυαλό; Δὲν
ἀποκρινότανε τίποτα, ἀντιδρούσε βουβά,
μὲ στενοκέφαλο πείσμα» (σελ. 72).

Τὰ βιβλία, οἱ «καινούργιες» θεωρίες, ὀ-
λη ἐκείνη ἡ λάμπη πού ἓναν καιρὸ εἶχε
δέσει ὅλον τὸν κόσμο σ’ ἓνα μαγνάδι γο-
ητείας, δὲν ὠφελοῦνε σὲ τίποτα:

«Γιὰ διάθασμα ἡ ὄρεξη ὄλο καὶ περιο-
σότερο τοῦ ἔλειπε. Καμμιὰ φορὰ θυμότα-
νε τὰ χρόνια του τὰ φοιτητικά, ὅταν ἀκό-
ρεστος γιὰ γνώση, γεμάτος ἀπὸ κάποιες
φιλοδοξίες ἀόριστες, βουτούσε τὸ κεφάλι
στὰ βιβλία, ἐσκαλίζοντας μὲ πάθος τὶς
θεωρίες τὶς κοινωνικῆς. Εἶχε καὶ μιά πα-
ρέα τότε... Τώρα τοὺς εἶχε χάσει... Σκόρ-
πισαν ποῖος ἐδῶ, ποῖος ἐκεῖ. Εἶχε ἀπομεί-
νει μόνος. Τὰ βιβλία πάνω στὸ τραπέζι
του» (σελ. 74).

Καὶ δὲν μένει, σὰν περιεχόμενο τῆς ψυ-
χῆς, παρὰ ὁ «ἕμερος τῆς ἐκμηδένισης»:

«Ὁ παλῆς ἕμερος τῆς ἐκμηδένισης, ἀ-
ναθυμίασι λιθωνωτῆ δηλητηρίου, ζυπνοῦ-
σε τότε ἀποκαρωτικός» (σελ. 107). Κι’ ἄλ-
λου: «Τότε μιά παλλὰ του ἔξη, ὁ ἕμερος
τῆς ἐκμηδένισης, ζυπνοῦσε καὶ τοῦ στά-
λαζε τὸ φαρμακερὸ του βάλσαμο στὴν ψυ-
χῇ, ναρκωτικὸ πού γλυκαίνει καὶ σκοτῶ-
νει. Ἀποτραβιόταν ἀπὸ τὴ ζωῆ κι’ ἔλεγε:
‘Εδῶ στὴ γωνιά θ’ ἀργοπεθάνω».

Ἡ κατοπινὴ τύχη, μέσα στὸ μυθιστόρη-
μα, τῆς γυναίκας τοῦ Μαλθῆ Ὀλγας καὶ
τοῦ γιου τοῦ Ὁρέστη, δηλαδὴ τῶν τύπων
ἐκείνων πού θέλησαν νά «γλιεντήσουν τὴ
ζωῆ» ὅπως ὅπως, δείχνει πολὺ χαρακτηρι-
στικὰ ποῖα εἶναι ἡ πείρα τῆς μεσοπολεμι-
κῆς γενεᾶς ἀπὸ παρόμοιες ἐπιδιώξεις,
πείρα πού ἀπὸ πολὺ παλλήτερα ἔχει συνο-
ψισθῆ στὴ φράσι: «τὰ ὀψώνια τῆς ἀμαρ-
τίας θάνατος»: Ἡ Ὀλγα, στὸ τέλος τοῦ
δρόμου της, νοιώθει μὲ ἀπάνταστη πίκρα
πὼς γερνάει καὶ καταντάει νά βγάλη τὴ
μάσκα τῆς μεγαλοπρέπειας καὶ νά ἐκλι-
πάρῃ στὸ στυτικὸ πού ἐγκατέλειψε τὴν
ἀγάπη τῆς κόρης της:

—Ὁ Ὁρέστης ἦρθε σ’ ἐμένα! ἔκανε μὲ
σπαραγμὸ, χάνοντας ὀλότελα τὴν αὐτο-

κυριαρχία της... ἐοῦ γιατί;

Δὲν πήρε ἀπόκρισι. Τότε κατρακύλησε στὴν ἱερέσια, ζαλισμένη, ἄλότρεμη, σὰ σ' ἓνα βραθρο ἀπελπισίας.

— Σοφία... Ἄκουσε: Πρέπει νάρθεις, ἀκούς;... Πρέπει νάρθεις. Γιατί τώρα πιά ὅλοι μὲ παρατήσανε. Καταλαθαίνεις; Ὅλοι! Εἶμαι μονάχη. Καί γερνῶ. Θέ μου!... Εἶμαι ἔρημη. Ἡ καρδιά μου ξεσκίζεται. Ἄκουσε... Ὁ Ὁρέστης ξέρεεις;... Ὁ Ὁρέστης πάει... μαῦρη ἦταν ἡ ὥρα. Εκεί κάτου ὅλα γκρεμίστηκαν... ἡ ἔταιρεία ναυάγησε... συμπαίγνια καθαρῆ... ὁ πρостаῆς του μοῦ τὸν κατάστρεψε... τὸν ἐμπλεξε σὲ κάποιοιαν ὑποτιη δουλειά... δὲν ξέρω... καί τώρα εἶναι φυγόδικοις, φυγόδικοις κι' οἱ δυό... τοὺς κυνηγοῦνε, στὴν Ἀφρική, ἢ ποῦ ἄλλο... ποῖος ξέρει; Θέ μου!...» (σελ. 227).

Καί ἔτσι ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ τὴν «ἔξομολόγησι, τὴν ἀσυγκράτητη ταπεινώσι», ποῦ ἡ κόρη τῆς τὴν ἀκούσε ἀκαμπτη, ἡ Ὀλγα Βέλμερη δέχτηκε καί τὴν τελευταία τῆς τιμωρία: Ν' ἀκούσι ἀπὸ τὸ στόμα τῆς ἴδιας τῆς κόρης τῆς νὰ τῆς φωνάζη «Ἐξω!» δταν αὐτὴ γερασμένη κι' ἔρημη, ἀναγκάστηκε νὰ τὴν θυμηθῆ.

Ἀντίθετα ὁ Μαλθῆς, ὁ γελασμένος σύζυγος, φεύγει ἀπὸ τὴ ζωὴ συντροφευμένος ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς κόρης του, εὐτυχισμένος:

«Ἐμεινε νὰ τοὺς κυττάζει γιὰ πολὺ, γιὰ πολὺ, μὲ μιὰ σεραφικὴ ἀγαθωσύνη... Στὸ πρόσωπο ποῦ εἶχε ἀρχοσιε νὰ παίρνει ἀδιόρατα τὴ φευγαλέα ἀστάθεια τῆς σκιᾶς, χύθηκε ἓνα φέγγος εὐδαιμονίας...».

Ἀκόμη, χαρακτηριστικά τοῦ ἔργου εἶναι ἡ πικρὴ ἀίσθησι μοναξιάς, σκορπισμένη ἀφθονα στὶς σελίδες του, τόσο ποῦ νὰ θεωρεῖται «ἡ ἐμπιστοσύνη, ἡ ἐγκαρδιότητα, ἡ πιὸ μεγάλη κι' ἀνυστερόβουλη εὐεργεσία» καί τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ βιβλίον δὲν ἀγνωεῖ τὴ θρησκεία καί τὴ θρησκευτικὴ κὴτητα:

«Ὅχι, ὄχι, ἡ Μεγάλῃ Βδομάδα βρισκότανε παντοῦ διάχυτη, στὸν ἀέρα καί σὸ αἷμα του, στὴν ἔρημιά του σπιτιοῦ καί στὴ γιορτερὴ κίνησι τῶν δρόμων. Ἀδύνατο νὰ τὴν ξεφύγη, ὅσο κι' ἂν πασχόσι» (σελ. 75).

Ἐπίσης παρακάτω (σελ. 77), γίνεται λόγος γιὰ τὴ θρησκευτικὴτητα τῆς μητέρας, θρησκευτικὴτητα ποῦ, καθὼς εἶναι ξένη πρὸς τὸν ψυχικὸ κόσμον του, ὁ Μαρούκης τὴν ἀντιλαμβάνεται περίεργα. Καί ὅμως, δταν ἡ μητέρα του τοῦ θυμίζει τὴν ἀπιστία του, ὄχι μόνο δὲν αἰσθάνεται περηφάνεια γι' αὐτὴν, ἀλλὰ «κάποιο σφίξιμο τὸν πιάνει ἐκεῖ γύρω στὴ μέση, μιὰ στένεψη στὴν καρδιά κι' ἡ ψυχὴ του συγνεφιάζει. Πέρασε στὴν ἄλλη κάμαρα, σάν ἔτοιμος νὰ κλάψει» (σελ. 78). Κι' ἀκόμα, δὲν εἶναι βέβαια χωρὶς σημασία τὸ ὅτι στὶς σελίδες τοῦ μυθιστορηματος περνᾷ

ἡ πομπὴ τοῦ Ἐπιταφίου. Ποῦ νὰ τὰ προσέξουν ἄλλοτε αὐτά.

Κοντολογίς, βρίσκεται ἐδῶ μέσα ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος τῆς μεσοπολεμικῆς γενεᾶς καί ὁλόκληρο τὸ δράμα του. Τὸν βαραίνει ἡ ἄεθρία κληρονομία τῆς προηγούμενης γενεᾶς, ἡ ἀπιστία, ἡ ἀπομάκρυνσι ἀπὸ ὅτι θὰ μπορούσε νὰ φωτίση καί νὰ γλυκάνη τὸ σκοτάδι τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ δὲν αἰσθάνεται οὔτε ἴχνη χαρᾶς γιὰ τὴν ἀπιστία του αὐτῆ, ὅτε ἀπὸ τὴν «ἐλευθέρη» ζωὴ ποῦ μπορεῖ νὰ ζῆ. Ξέρει πὼς οἱ παλαιοί, σάν τὸν γερο-Μαλθῆ, οἱ ἄνθρωποι μὲ τὶς «σκουριασμένες» ἰδέες, δικαιοῦνται στὴν πράξη κι' ὅτι ἐκεῖνοι ποῦ ρίχνονται μὲ τὰ μοῦτρα στὴν «ἐλευθέρη» ζωὴ, ἐκτός ποῦ δὲν ἔχουν ἀπάνω τους τίποτε ποῦ νὰ τοὺς δίνη, ἀκόμα καί στὰ ἴδια τοὺς τὰ μάτια, κάποιοιαν ἀξία καί ὑπόληψι, δὲν κάνουν ἄλλο τίποτα παρὰ νὰ τρέχουν πρὸς τὸ ἀναπόφευκτο τραγικὸ τέρμα. Στῆνουν μὲ τὰ ἴδια τοὺς τὰ χέρια τὴν κρεμάλα ὅπου θ' ἀνεβοῦν. Ἡ παλαιότερη γενεά, αὐτὴ ποῦ πρωτόζησε τὴν ἀρνησι, εἶχε ριχθῆ στὸ γλέντι τῆς ἀσωτείας καί γιὰ τὴν ὥρα δὲν ἐδοκίμαζε παρὰ μόνο τὴν ἀπόλαυσι. Ἡ διανόσι τῆς λοιπὸν, ἡ λογοτεχνία τῆς, βρισκόταν κι' αὐτὴ στὸ μεθύσι τοῦ γλεντιοῦ καί προσκαλοῦσε κι' ὄλους τοὺς ἄλλους νὰ τὴν μιμηθοῦν.

Ἀλλὰ ἡ γενεά ποῦ ἔδρασε μετὰ τὸν πρῶτο μεγάλο πόλεμο εἶχε ἀρκετὴ πείρα μιᾶς τέτοιας ζωῆς. Πολὺ χτυπητὰ χαρακτηριστικὸς εἶναι στὴ «Μενεξεδένια Πολιτεία» ὁ τύπος τῆς Ἀγγελικῆς. Εἶναι μιὰ μαινάδα, ἡ κοπέλλα αὐτῆ. Κυττάτε ὅμως τί ἀστροπελέκια τὴ δέρνουνε:

«Ὁ πατέρας μου ἀφησε τὰ κόκκαλά του στὴ φυλακὴ, καταχραστής, ἡ μάνα μου σιγοπεθαίνει ἀπὸ καρκίνο, καταλαθαίνεις μαρὸ μου; Ἐχω κι' ἓναν ἀδερφό, ἀλήθεια, φθισικό. Τί ἄλλο θέλεις; Παθολογικὸ Μουσεῖο...» (σελ. 102). Ναι, τόσο ἀντίθετη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς κραιπάλης εἶναι ἡ πραγματικὴτητα.

Τὰ ξέρει αὐτὰ ἡ μεσοπολεμικὴ γενεά. Ἐχει φαρμακωθῆ ἀλύπητα ἀπ' αὐτὴ τὴ γνώση. Ξέρει πὼς ἐτοῦτα τὰ ἄμορφοστολισμένα μονοπάτια δὲν ἔχουνε καλὸ τέλος, ξέρει πὼς «δὲ βγαίνει ὁ δρόμος». Μὰ ἔλα πάλι ποῦ τὴν ἔχουνε ξεστράτισε ἀπὸ τὸ δρόμο τὸν ἴσιο καί τὸ σωστὸ καί τώρα βρῖσκεται μακριὰ του! Ὅτε ἐδῶ, ὅτε ἐκεῖ. Ὅτε μὲ τὴν Πίστι, ὅτε χωρὶς τὴν Πίστι. Στέκει λοιπὸν σὸ σταυροδρόμι ἀβουλη, ἀναποφάσιστη, χιλιοδαρμένη, πρόωρα γερασμένη, ἔρημη καί μοναχῆ, κούφια καί σκοτεινῆ.

Ἡμᾶς, αὐτὸ εἶναι τὸ δράμα τῆς!

ΠΕΤΡΟΣ ΚΛΩΝΑΡΗΣ

(Θὰ συνεχισθῆ).

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Γιὰ νὰ κατορθώσουμε κάπως νὰ πλησιάσουμε στὴν ψυχὴ τῶν διανοουμένων νέων μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐποχῆς, ἐκτός ποῦ πρέπει πρῶτα νὰ καταλάβουμε πόσο δύσκολο εἶναι ἕνα τέτοιο ἐγχείρημα, θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε στὴ διάθεσί μας τὸ ἀπαραίτητο ὑλικό, καὶ κυρίως ἰδιωτικὲς ἐπιστολές, ποῦ εἶναι καὶ οἱ καλύτερες γιὰ νὰ ἀισθανθῆ κανεὶς τὸν παλμό μιᾶς ἄλλης ψυχῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπάρχει ἕνα τέτοιο ὑλικό, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ ἄμεσα τὸν ψυχικὸ κόσμον τῶν διανοουμένων νέων τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφάνισεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, θὰ προσπαθήσουμε νὰ φτάσουμε στὸ σκοπὸ μας αὐτὸν ἐμμέσως, ἐξετάζοντας, δηλαδή, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν κατάστασι τοῦ κόσμου μέσα στὸν ὁποῖον ζούσαν (1), ἀφ' ἑτέρου δὲ τίς λύσεις, ποῦ τοὺς προσέφερε ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία τῆς ἐποχῆς των (2).

ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΧΩΡΙΣ ΨΥΧΗ

Ὁ κόσμος μέσα στὸν ὁποῖον ζούσαν, ἐμοιάζε μὲ ἕνα θαυμάσιο καὶ πολυτελέστατο φόρεμα, τοποθετημένο ἐπάνω σ' ἕνα σκιάχτρο. Ἐνῶ, δηλαδή, ἐξωτερικῶς παρουσιάζονταν μιὰ θαυμαστὴ ἐνότης, ποῦ ἔμοιά της δὲν εἶχε μέχρι τότε γνωρίσει ὁ κόσμος, κοσμοθεωρικῶς ἐπικρατοῦσε μιὰ τέτοια ἀκαταστασία, ὥστε πάνω της ἦταν ἀδύνατο νὰ στηριχθῆ ὄλο ἐκεῖνο τὸ μεγαλειώδες πολιτικὸ οἰκοδόμημα.

Γιατὶ ἀπὸ πολιτικῆς μὲν ἀποψι εἶχεν ἐνωθῆ κάτω ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ὄλος ὁ τότε γνωστός πολιτισμένος κόσμος. Μόνον ἕνα τμήμα τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Μεσοποταμία μὲ τὸ Ἰράν, ἀποτελοῦσαν τὸ Κράτος τῶν Πάρθων, ἐνῶ στὰ πρὸς βορρᾶν

τοῦ Δουνάθους ἐδάφη κατοικοῦσαν ἀκόμη σχεδὸν ἄγριοι λαοί. Ἡ ἀσφάλεια τῶν ταξειδιῶν καὶ τῶν μεταφορῶν εἶχε ἐμπειδωθῆ καὶ συνεπῶς εἶχαν πυκνωθῆ τὰ ταξείδια καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν διαφόρων λαῶν μεταξὺ των. Ὁ ρωμαῖος πολίτης ἦταν δυνατόν νὰ κυκλοφορῆ ἐλεύθερα ἀπὸ τὴ Βρετανικὴ νῆσο ὡς τὴν Ἀραβία καὶ ἀπὸ τὴν ἀφρικανικὴ Ταγγέρη μέχρι τὴν Κασπία θάλασσα. Τὰ ταξείδια αὐτά, πολὺ δὲ περισσότερο τὴν πνευματικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν καὶ φυλῶν, τὰ διηκούλυε ἡ ὑπαρξις μιᾶς πραγματικῆς παγκοσμίου γλώσσης, τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ ἑλληνικὴ ὠμιλεῖτο, ἢ τοῦλάχιστον κατενοεῖτο, ὄχι μόνον μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ στὸν ὅλοιο Κόσμον, ποῦ βρίσκονταν ἔξω ἀπ' αὐτό. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ ἄλλοι Ἀπόστολοι, μιὰ γλώσσα μόνον ἐχρησιμοποίησαν στὸ κήρυγμα των, τὴν ἑλληνικὴ. Ἐνῶ ὅμως μιὰ τέτοια ἐνότης ἐπικρατοῦσε πολιτικῶς καὶ πολιτιστικῶς, πραγματικὴ ἐνότης δὲν ὑπῆρχε καμμιᾶ. Ἐκτός ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐπιβολή, καμμιᾶ ἄλλη ἐσωτερικὴ δύναμις δὲν ὑπῆρχε, γιὰ νὰ ἀποτελέσῃ τὴ θεωρητικὴ δικαίωσι αὐτῆς τῆς ἐνότητος.

Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦσαν «ἀδελφοὶ» μεταξύ των, γιατί τὸ κήρυγμα περὶ τοῦ κοινου οὐρανοῦ πατρὸς, τοῦ ἐνὸς καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, δὲν εἶχε ἀκουσθῆ ἀκόμη. Μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου καὶ τίς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος, ὁ Ἐπίκτητος (40-120 μ. Χ.) κηρύσσει τὸν Θεόν, ὡς πατέρα ὄλων τῶν ἀνθρώπων (3), πρᾶγμα ὅμως, ποῦ μπορεῖ νὰ οφείλεται κάλλιστα στὴν ἐπίδρασι τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Τούναντιον μέχρι τότε ὄχι μόνον οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ψυχικὰ βαθεῖα χωρισμένοι μεταξύ των, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ θεοί. Τότε μόλις ἀρχίζει νὰ γίνετα κάποια κίνησις καθιερώσεως ἐνιαίας θρησκευτικῆς λατρείας, γιὰ τὴν ὁποία ὁμως διεξοδικώτερα θὰ μιλήσουμε πάρα κάτω.

Ἄλλα, σὺν νὰ μὴν ἔφθαναν οἱ ἄλλοι λόγοι, ποῦ ὑπῆρχαν μέχρι τότε γιὰ νὰ δη-

(1) Ὁραία περιγραφή τῆς καταστάσεως αὐτῆς μέσα στὸ ρωμαϊκὸ Κράτος εἴμπορεῖ ὁποιος θέλει νὰ βρῆ εἰς τοῦ H. Lietzmann, *Geschichte der alten Kirche*, 1932, σ. 158 ἔξ.

(2) Γιὰ περισσότερα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ διαβάσῃ τὸ κλασσικὸ ἔργο τοῦ U. von Wilamowitz — Möllendorf, *Der Glaube der Hellenen*, 1932, σχετικὰ δὲ μὲ τὴ ρωμαϊκὴ θρησκεία τὸ ἐπίσης κλασσικὸ ἔργο τοῦ G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer*, ἐκδ. 2α 1912.

(3) N. I. Λούβασι, *Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας* 1933, τ. Α', σ. 122.

μιουργούν χωρίσματα μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, προσετέθησαν καὶ οἱ οικονομικοὶ. Στὴν ἀρχή, δηλαδή, ἡ εὐκόλη ἐπικοινωνία καὶ ἡ ἐξησφαλισμένη συγκοινωνία ἐβόηθησαν τὴν ἀνάπτυξί τοῦ ἔμπορίου. Φθηνὸ σιτάρι καὶ ἄλλα τρόφιμα μπορούσαν εὐκόλα καὶ ἀσφαλῶς νὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ τὶς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίης τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἰδίως τὴν Αἴγυπτο, στὴ Ρώμη καὶ σ' ὀλόκληρη τὴν Ἰταλία. Αὐτὸ ὅμως ἔφερε μιά οικονομικὴ κρίσι στὶς τάξεις τῶν μικροκαλλιεργητῶν, ποὺ σιγὰ σιγὰ τοὺς ἀνάγκασε νὰ ξεπουλήσουν τὰ κτήματά των σὲ πλουσίους κτηματίας, ἔτσι δὲ ἐδημιουργήθη ἀφ' ἑνὸς μὲν μιά τάξις πολὺ πλουσίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἓνα πολὺ φτωχὸ προλεταριάτο, ποὺ πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὰ βιομηχανικὰ κέντρα, ποὺ ἄρχισαν τότε νὰ ἀναπτύσσονται. Αὐτὸ ἔδωσε ὠθησι στὴ βιομηχανία, ἐξημίωσε ὅμως τοὺς βιοτέχνιας καὶ τοὺς πῆρε ἀπ' τὰ χέρια τὸ καθημερινὸ ψωμί, ποὺ κέρδιζαν πρὶν γιὰ τὸν ἑαυτὸ των καὶ τὰ παιδιὰ των. Ἡ ὑπαρξις τῶν δούλων εὐνοοῦσε ἀκόμα περισσότερο τὴν ἀνάπτυξί καὶ τῆς μεγάλης καλλιεργείας καὶ τῆς μεγάλης βιομηχανίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου. Μέσα στὴν ἴδια τὴν Κ. Δ. ἔχομε χριστιανούς ποὺ ἀνήκουν στὶς δυὸ ἀντίθετες αὐτὲς κοινωνικῆς τάξεις, δηλαδὴ τῶν βιομηχανῶν καὶ τῶν βιοτεχνῶν. Εἶναι ὁ πλούσιος Ἀκύλας, ὁ σύζυγος τῆς Πρίσκυλλας, καὶ ὁ βιοπαλαιστῆς Ἀπόστολος Παῦλος. Καὶ οἱ δυὸ κατασκευάζουν τοσαντάρια, ἀλλ' ὁ ἓνας μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια, ὁ ἄλλος ὅμως στὸ ἐργαστήριό του, ποὺ μέχρι τὸ 52 μ. Χ. τὸ εἶχε στὴ Ρώμη, ὕστερα ὅμως τὸ ἐγκατέστησε στὴν Κόρινθο καὶ κατοπίεν στὴν Ἐφεσο. Ἐδῶ ὅμως, παρ' ὅλη τὴ διαφορὰ βιωτικοῦ ἐπιπέδου, ποὺ χωρίζει τοὺς δυὸ ὁμοτέχνους, ἡ κοινὴ πίστις, ρίχνει κάθε χωρίσμα καὶ ἀναπτύσσει μεταξὺ των ἓναν τέτοιο σύνδεσμον, ποὺ παρόμοιον εἶναι δύσκολο νὰ συναντήσῃ κανεὶς συχνὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων (*).

Τὴν οικονομικὴ ἀνισότητα ἤρξε ἀκόμη περισσότερο ἡ ἀνιση κατανομή τῶν φορολογικῶν βαρῶν, ποὺ ἔπεφταν κυρίως ἐπάνω στοὺς ἐπαρχιώτας (provinciales), ποὺ μὲ τὴ σειρά των τὰ φέρναναν στοὺς ἀτυχεῖς δουλοπαροίκους. Ἡ φορολογικὴ αὐτὴ καταπίεσις γινόταν ἀκόμα πιεὸ καταθλιπτικὴ, ἀν ληφθῆ ὅπ' ὕμιν, ὅτι τοὺς φόρους τοὺς εἰσέπρατταν ἐργολάβοι, ποὺ τοὺς εἶχαν πάρει σὲ δημοπρασίαν ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἔτσι κάθε εἶδους ἀδικία ἦταν δυνατὴ, μάλιστα ὅταν τὰ ὄργανα τῆς δι-

οικησεως ἐτύχαινε νὰ εἶναι διεφθαρμένα, πράγμα ποὺ δὲν ἦταν καθόλου σπάνιο. Γιατί συνεταρίζονταν μὲ τοὺς εἰσπρακτορας τῶν φόρων καὶ μερικὲς φορές ὀλόκληρες ἐπαρχίης ἐπλήρωσαν τὸν ἴδιο φόρο δυὸ καὶ τρεῖς φορές.

Ὁ κόσμος προσαθεοῦσε νὰ σωθῆ ἀπ' τὴν δύσκολη αὐτὴ οικονομικὴ ἀθλιότητα μὲ τὴ σύμπηξι συλλόγων καὶ συνεταρισμῶν. Μὲ τέτοια ὅμως ἐξωτερικὰ μέσα, μόνο μιάς ὀρισμένης τάξεως εἶναι δυνατὸν νὰ καλλιτερεύσῃ ἡ τύχη. Γιὰ νὰ βελτιωθῆ ἓνας ὀλόκληρος κόσμος ἐχρειάζετο νὰ πνεύσῃ μέσα του νέο πνεῦμα καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴ νέα ζωή. Ἡ πολιτικὴ ἐνότητι ἀντὶ νὰ κατασιγάσῃ, τούναντίον ἤρξε τὴ δίψα γιὰ μίαν ἐσωτερικὴ καὶ πραγματικὴ ἐνότητα, ὅλων τῶν ἀνθρώπων, μέσα στὴν ὁποία δὲν θὰ ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ Ἰουδαίου καὶ εἰδωλολάτρου, δούλου καὶ ἐλευθέρου, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀλλὰ ὅλοι θὰ ἦταν ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πράγμα, κάτω ἀπ' τὴν θαλπωρὴ τῆς ἀγάπης τοῦ Ἐνὸς ἀ γ α θ ο ὕ Θε ο ὕ. Ὁ Κόσμος ἀσθενόταν τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποκτήσῃ ψυχὴ.

ΦΡΕΑΡ ΣΥΝΤΕΤΡΙΜΜΕΝΟΝ

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μέσα στὰ λαϊκὰ στρώματα εἴρρισκε κανεὶς ἀκόμα ἀνθρώπους μὲ θερμὴ θρησκευτικὴ πίστι στοὺς θεοὺς τῶν πατέρων των. Σ' ἐκείνους εἶχαν τὶς ἐλπίδες των γιὰ τὸ μέλλον των, τὸ καταφύγιον των στὴ λύπη των, ἐκεῖ ζητοῦσαν προστασία, ὅταν κινδύνευαν ἀπὸ ὅ,τιδήποτε. Ἰδοὺ π.χ. μιά ἐπιστολὴ ἐνὸς αἰγυπτίου, ποὺ ὑπηρετοῦσε στὸ ρωμαϊκὸ ναυτικὸ. Ἐχει γραφθῆ μετὰ τὸ 100 μ. Χ. περίπου. Τὴν παραθέτομε ὀλόκληρη, γιατί εἶναι χαριτωμένη, διατηρώντας τὴν ὀρθογραφία τῆς καὶ τὴ σύνταξι.

«Ἀτίων Ἐπιμάχῳ τῷ πατρί καὶ κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν. Πρὸ μὲν πάντων εὐχομαί σε υγιαίνειν καὶ διὰ παντός ἐρωμένον εὐτυχεῖν μετὰ τῆς ἀδελφῆς μου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου. Εὐχαριστῶ τῷ κυρίῳ (1) Σεράπιδι, ὅτι μου κινδυνεύσαντος εἰς θάλασσαν ἔσωσε εὐθέως. Ὅτε εἰσῆλθον εἰς Μησηνοὺς (2) ἔλαθα βιωτικόν (3) παρὰ Καίσαρος χρυσοῦς τρεῖς καὶ καλῶς μοί ἔστιν. Ἐρωτῶ σε οὖν, κύριέ μου πατήρ, γράψον μοι ἐπιστολὴν πρῶτον μὲν περὶ τῆς σωτηρίας σου (4), δεύτερον περὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν μου, τρίτον ἵνα σου

(6) Τῷ Θεῷ δηλ.

(7) Πρόκειται περὶ τοῦ ναυστάθμου τῆς Νε-ἀπόλεως Misenum.

(8) Δηλαδή ὀδοιπορικὰ.

(9) Δὲν πρόκειται περὶ διασώσεώς του ἐκ κινδύνου, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ τῆς υγείας του.

(4) «Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οἵτινες ἔπερ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τῶν τράχηλον ὑπέθησαν» Ρωμ. 16, 3.

προσκυνήσω τὴν χέραν⁽¹⁰⁾, ὅτι μὲ ἐ-
παίδευσας καλῶς καὶ ἐκ τούτου ἐλ-
πίζω ταχὺ προκόσαι (=προκόψαι) τῶν
θεῶν θελούντων. Ἀσπασία Καπίτωνά
πολλὰ καὶ τοὺς ἀδελφούς μου καὶ
Σερηνίλλαν καὶ τοὺς φίλους μου. Ἐ-
πειμὰ σοι εἰκόνιόν μου⁽¹¹⁾ διὰ Εὐ-
κτιήμονος. Ἔστι δέ μου ὄνομα Ἀν-
τωνίης Μάξιμος⁽¹²⁾. Ἐρρώσθαι σε εὖ-
χομαι κλπ.⁽¹³⁾

Μὲ πόση φυσικότητα καὶ μὲ πόση πίστι
ὁ ἀπλοῖκος αὐτὸς ναυτὴς ἐκθέτει ὅτι
εὐχαριστεῖ τὸν θεὸν Σεράπιδα, γιατί τὸν
ἔσωσε ἀπὸ θαλάσσιο κίνδυνον! Ὅτι δὲ αὐ-
τὰ ποῦ γράφει δὲν εἶναι ἀπλῶς σχήμα λό-
γου ἀλλ' ἐκδηλώνουν μιά βαθεῖα θρησκευ-
τικὴ πίστι, φαίνεται ἀπὸ μίαν ἄλλη ἐπι-
στολὴ τοῦ ἴδιου πρὸς τὴν ἀδελφὴν του, ποῦ
τὴν ἔγραψε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια καὶ
ὅπου τῆς ἀναφέρει ὅτι τὴν θυμᾶται στὴν
προσευχὴν του⁽¹⁴⁾. Ἄλλ' ἡ προσευχὴ αὐτὴ
εἶναι προνόμιον σχεδὸν μόνο τῶν ἀπλοϊκῶν
ἀνθρώπων. Οἱ ἄλλοι, οἱ λεγόμενοι μορφω-
μένοι, ἔχουν πρὸ πολλοῦ χάσει τὴν ἐπαφὴν
μὲ τὴν θρησκευτικὴν πίστι τοῦ λαοῦ. Καὶ
ἐξακολουθοῦν μὲν νὰ μετέχουν στὴ δημό-
σια λατρεία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ γι'
αὐτοὺς οἱ μόνοι βωμοί, στοὺς ὁποίους μπο-
ροῦν μὲ τὴν καρδίαν των νὰ θυσιάσουν εἶ-
ναι οἱ βωμοὶ τοῦ Ἀγνώστου θεοῦ. Γι' αὐ-
τοὺς ὁ Θεὸς εἶναι κάτι τι τὸ σκοτεινὸ, ἔνα
πρᾶγμα ποῦ δὲν μποροῦν νὰ τὸ ζήσουν.
Γιατί οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, τὸ δωδεκάθεο,
καὶ γενικῶς οἱ θεότητες τῆς εἰδωλολατρεί-
ας, ἀπὸ πολλὸν καιρὸ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἰ-
χθον καμμιὰ ἀπήχησι μέσα στις καρδιές
τῶν μορφωμένων. Ἦδη ὁ Ξενοφάνης (570-
477 π.Χ.) δὲν μπορεῖ νὰ συγχωρήσῃ τὸν

Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδο, γιατί ἀπέδωκαν
στοὺς θεοὺς ὅ,τι κακὸ καὶ γελοῖο ἔχουν
οἱ ἄνθρωποι⁽¹⁵⁾ ὁ δὲ περίπου σύγχρονός
του Ἡράκλειτος ἔλεγε ὅτι νὰ λατρεῖται
αἱνεῖ τὰ ἀγάλματα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ νὰ
μιλᾷ πρὸς ἕνα τοῖχο⁽¹⁶⁾. Τὸ ἔργο ὁμοῦ
τῆς καταρρίψεως τοῦ κύρους τῆς θρησκευ-
τικῆς πίστεως τὸ ἀρχισαν συστηματικὰ οἱ
σοφισταί, ἕνας δὲ ἀπ' αὐτοῦ, ὁ Κριτίας,
τὴ θρησκείαν τὴν θεωρεῖ ὡς ἐφεύρεσι κά-
ποιου σοφοῦ ἠγεμόνος, ποῦ ἤθελε νὰ συγ-
κρατήσῃ τοὺς ὑπηκόους του ἀπὸ τὸ κα-
κὸ⁽¹⁷⁾. Ὅ,τι ἄφισαν ὄρθιο οἱ σοφισταί καὶ
οἱ ἄλλοι ὕλισται φιλόσοφοι, τὸ συνεπλή-
ρωσε ἡ ὑπόλοιπος καλοπροαίρετη κατὰ τὰ
ἄλλα φιλοσοφία, ποῦ στὴν προσπάθειάν της
νὰ ἐξυψώσῃ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ σὲ πνευ-
ματικώτερα ἐπίπεδα καὶ νὰ τὴν ἐξηγήσῃ
ἀλληγορικᾶ, ἀφαίρει ὅλο τὸ κύρος τῆς πη-
γαίας παραδόσεως. Ὁ Ποσειδώνιος (135-
40 π. Χ.) θέλει νὰ ἰδρῦσῃ μιά λογικὴ καὶ
πνευματικὴ λατρεία χωρὶς θυσίαι καὶ μα-
κρὰ ἀπὸ ναοὺς φτειαγμένους ἀπὸ τοὺς
ἀνθρώπους⁽¹⁸⁾.

Ἄλλ' οἱ προσπάθειαι αὗται, ἐνῶ κανο-
νίζουσαν τὴν πίστι τοῦ λαοῦ, δὲν δίνουν συγ-
χρόνως καὶ στοὺς μορφωμένους κάτι τὸ
στερεὸ καὶ βέβαιον. Γιατί γιὰ νὰ ἔχη μιά
θρησκεία ἀδιστάλευτον κύρος δὲν εἶναι δυ-
νατὸν νὰ τὸ πάρη ἀπ' τὸν ἴδιον τὸν ἀνθρώ-
πο. Πρέπει νὰ εἶναι κάτι τι τὸ ἀνώτερον ἀπ'
αὐτόν. Ἀπ' τὴ στιγμὴ ποῦ ἕνας ἄνθρωπος,
θ' ἀρχίσῃ μὲ τὸ νοῦ του νὰ φτειάη μέσα
του τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς αὐτὸς
ἔπαυσε γι' αὐτόν νὰ εἶναι θεὸς καὶ κατήν-
τησε ἕνα νεκρὸ εἶδωλον. Ἡ ζωντανὴ ἐκεί-
νη πίστις, ποῦ ἰβρίσκεται μέσα στὰ στήθη
καὶ τοῦ περὶ ἀπλοῖκου πιστοῦ, δὲν ἔχει
πειὰ καμμιὰ δύναμη γι' αὐτόν.

Ἔτσι, ἐνῶ μέσα στὸ λαὸν κρατοῦσε τὸ
κύρος τῆς κάθε τοπικῆς θρησκείας, στοὺς
μορφωμένους ἡ ἀμφιβολία καὶ ἡ ἀθεοβειδί-
της ἦταν τὸ ἐπικρατέστερον. Γι' αὐτὸ οὔτε
λόγος μποροῦσε νὰ γίνῃ καὶ μιά ἐνόητη
θρησκευτικὴ, ποῦ ν' ἀποτελοῦσε τὴν κο-
σμοθεωρικὴν καὶ ἰδεολογικὴν δικαίωσιν τῆς
ἐνόητης τῆς ρωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας.
Ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος, ποῦ ζητοῦσε
πράγματι κάτι ἀνώτερον, ἦταν ἀναγκασμέ-
νος νὰ φύγῃ ἀπογοητευμένος ἀπ' τὴν θρη-
σκευτικὴν του ἀναζήτησιν μέσα στὴν παρα-
δεδομένη θρησκείαν. Οὔτε τὴ λύσιν τῶν με-
γάλων προβλημάτων τοῦ πνεύματος εὗρι-
σκε μέσα σ' αὐτήν, οὔτε τὴ θεωρητικὴν βάσιν
γιὰ τὴν ἑναρμόνισιν τοῦ βίου του.

(10) Δηλαδή νὰ τοῦ φιλῆσῃ τὸ χεῖρ, φιλῶν-
τας τὸ γράμμα, γιὰ τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴ
μόρφωσιν ποῦ τοῦ ἔδωκε, ποῦ τοῦ ἐξασφαλίζει
τὴν προαγωγὴν.

(11) Μόλις ἐφθασε στοὺς Μησηνοὺς ἔβαλε
κάποιον ζωγράφο καὶ τὸν ἐζωγράφησε μὲ τὴ
νέα του στολὴ τοῦ ναύτου τοῦ ρωμαϊκοῦ ναυ-
τικοῦ, ὅπως ἀκριβῶς θὰ ζωγραφίζεσταν σ' ἕ-
ναν πλανόδιον φωτογράφο ἕνας σημερινὸς κλη-
ρωτός. Πόσο ὅμοια εἶναι πάντοτε ἡ λαϊκὴ
ψυχὴ!

(12) Κατὰ τὴν κατάταξιν στὸν ρωμα. στρατὸ
οἱ μὴ ρωμαῖοι πολῖται ἔπαιρναν ρωμα. ὀνόμα-
τα. Γιὰ τὴν ἀναλογία πρὸς τὴ χριστιαν. συνή-
θειαν τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ὀνόματος κατὰ τὴν βά-
πτισιν, ἴδε A. v. Harnack, Die Mission und
Ausbreitung des Christentums, 4 1924, σ.
436 ἔξ.

(13) Τὸ κείμενον ἐλήφθη ἀπὸ τοῦ A. Deiss-
mann, Licht vom Osten, 4 1932, σελ. 147.
Ἐκεῖ εἶνε δυνατόν νὰ ἰδῆ κανεὶς καὶ ἄλλες
ἐπιστολὰς.

(14) Αὐτόθι σ. 150.

(15) Tiele — Söderbloms Komp. der Reli-
gionsgeschichte, 1920, σελ. 385.

(16) Αὐτόθι.

(17) N. Λούβαρι, ἔ. ἀ. σ. 61.

(18) Αὐτόθι σ. 120.

Μήπως ὅμως ἐκεῖνο πού δέν μπορούσαν νά εὑρουν οἱ μορφωμένοι στή λαϊκή θρησκευτικότητα μπορούσαν νά τό εὑρουν στή φιλοσοφία;

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΙ, ΕΝΤΑΛΜΑΤΑ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Οἱ φιλόσοφοι, εἶν' ἀλήθεια, εἶχαν ἐν τῷ μεταξύ ἐπιτελέσει θαυμαστή πρόοδο σχετικᾶ μέ τὰ μεγάλα ζητήματα τοῦ πνεύματος. Τόν θεό ὁ Ἀριστοτέλης (384-322 π. Χ.) τόν εἶχε καθορίσει ὡς τὸ Πνεῦμα, πού διαπλάσσει τόν Κόσμο πρὸς ὀρισμένους σκοπούς, πού ὑπῆρχε πρὸ τοῦ Κόσμου καί πού εἶναι ἄυλο καί αἰώνιο. Συγχρόνως διδάσκει ὅτι εἶναι ἕν ἑνὶ ἀνθρώπῳ, πού ἐνδυναμίζεται γιὰ τόν Κόσμο καί τόν κυβερνᾷ⁽¹⁹⁾. Ὁ Ἐπίκτητος (40-120 μ. Χ.), προχωρώντας ἀκόμη περισσότερο διδάσκει ὅτι ὁ θεός εἶναι ὁ Πατέρας ὅλων τῶν ἀνθρώπων, οἱ δὲ ἄνθρωποι εἶναι οἱ κήρυκες Του ἐπὶ τῆς γῆς⁽²⁰⁾. Ὅτι ὅμως διδάσκει ὁ ἔνας ἐπὶ παραδείγματι ὁ Πλούταρχος (50-120 μ. Χ.) ἀντιθέτως κηρύσσει ὅτι ὁ θεός δέν ἔχει καμμίαν ἀνάμιξι στὰ πράγματα τοῦ Κόσμου, ζώντας ἀπομακρυσμένος ἀπ' αὐτόν⁽²¹⁾. Ἀνάλογα εἶναι καί ὅσα ἐδιδάσκοντο γιὰ τὴν ἀρχὴ καί τὸ σκοπὸ τοῦ Κόσμου, πολὺ δὲ περισσότερο τὰ περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κύρους τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικῆς. Καί εἶναι πολὺ φυσικό, γιατί ἀλήθεια σταθερῆ, χωρὶς μεταφυσικὴ δικαιοσύνη εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει, ὅπως δέν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξει γαλήνη καί ἀπολύτως ψυχικὴ ἄν δέν κατορθωθῆ ἡ ἐπικοινωνία μετ' τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἀποκάλυψις Του. Ἡ φιλοσοφία, ὁσοδήποτε ὑψηλὴ καί ἂν εἶναι οἱ διδασκαλίαι τῆς καί ὁσοδήποτε μεγάλες καί ἂν εἶναι οἱ ἀληθεῖς πού διδάσκει, μένουσαν πάντοτε διδασκαλίαι καί ἐντάλματα ἀνθρώπων, ὅπως ὠραία τὰ ἐξαγακτήρισεν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (Ἦσ. 29, 13). Γι' αὐτό, τὴν ἐποχὴ περίπου τῆς ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴ διακρίνει μιά βαθεῖα ἀπογοήτευσις γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καί μιά δυνατὴ νοσταλγία γιὰ τὴν ἔνωσι τοῦ ἀνθρώπου μετ' τὸν Θεό, στὸν ὁποῖον προσπαθοῦν νά εὑρουν ἕνα ἀσφαλὲς στήριγμα. Οἱ μυστηριακῆς θρησκείας τῆς Ἀνατολῆς, πού ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀρχισε νά ἔρχεται σὲ συστηματικώτερη πνευματικὴ ἐπαφὴ μετ' τὴ Δύση, ἐφαίνονταν πρὸς στιγμὴν, ὅτι θὰ ἔδιδαν ἐκεῖνο πού ἀπλησιζόμενα ζητοῦσαν καί δέν εὑρίσκαν τότε

οἱ διανοούμενοι ἄνθρωποι. Τὸ ὑπερφυσικό κύρος τῆς θρησκείας καί τὴ βοήθεια στὴν προσπάθειά των τῆς διαμορφώσεως τοῦ βίου των, σύμφωνα μ' αὐτήν.

Τί τοὺς ἔδιναν ὅμως οἱ θρησκείαι αὐτές; Πρῶτα πρῶτα μετ' τὴν τάσι, πού εἶχαν νὰ ταυτίζουσαν τοὺς θεοὺς των πρὸς ὅλους τοὺς μέχρι τότε γνωστοὺς θεοὺς⁽²²⁾ ἐχάνατο ἡ βεβαιότης γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀξία τῆς νέας θρησκείας. Συγχρόνως ἡ ἄνοχη ὄλων τῶν ἀλλων θρησκειῶν, ἔδειχναν ὅτι οἱ νέες αὐτές θρησκείαι δέν εἶχαν τὴ δύναμι, οὔτε τὸν ἀγῶνα νὰ ἀναλάβουσαν γιὰ τὴν τελικὴ ἐπικράτησι ἀπέναντι τῶν ἄλλων, οὔτε στοὺς ὁπαδοὺς των νὰ δώσουν τὴ βεβαιότητα, ὅτι εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ θρησκεία. Ἐπειτα ὀρισμένοι λατρευτικοὶ τύποι εἶχαν τόσο βαρβαρισμὸ μέσα των καί τόσο δεισιδαιμονία, σώστη μὰρ ἡ μαγεία, πού ἦταν ἀδύνατο νὰ ἰκανοποιήσουσαν ἕναν μορφωμένο ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πού ἡ φιλοσοφία προσπαθοῦσε νὰ τὸν ἀνυψώσῃ σὲ μιά πνευματικὴ λατρεία. Νὰ φαντασθῆ κανεῖς, γιὰ νὰ περιορισθῶμε μόνον σὲ δύο παραδείγματα, ὅτι στῆς Κυβέλης τὰ μυστήρια ἐγίνονταν χοροὶ τόσο ἀγριοὶ πού κατανοοῦσαν οἱ «μύσται» πολλὰς φορές νὰ στάζουν αἷμα, ἡ ἐπάνω στὸν «ἐνθουσιασμὸ» των, νὰ αὐτοακρωτηριάζονται, ἐνῶ γιὰ νὰ μνηστῆ κανεῖς στὰ μυστήρια τοῦ Μίθρα ἔπρεπε νὰ ὑποστῆ ἕνα λουτρό μετ' αἷμα ταύρου, τὰ περίφημα ταυροβόλια! Καί ἔδιδαν μὲν οἱ ἱερεῖς τῶν θρησκειῶν αὐτῶν σὲ ὅλους μεγαλόστομες ὑποσχέσεις περὶ μακαριότητος καί ἐνώσεως μετ' τὴν λατρευομένην θεότητα καί ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ μετ' τέτοια μέσα ἦταν δυνατόν νὰ ἐπιτευχθοῦν τόσο ὑψηλὰ πράγματα;

Αὐτὴ ἐν ὀλίγοις ἦταν ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ εἰδωλοκρατικοῦ κόσμου στὴν ἐποχὴ ἐκείνη καί τέτοιο ἦταν περίπου τὸ δράμα πού παιζόταν μέσα στὴν ψυχὴ κάθε διανοουμένου ἀνθρώπου, πού ἤθελε νὰ σέβεται πρὸς ἑαυτό του. Πράγματι ἡ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα ἦταν τόσο θολὴ καί τὸ ἀδιέξοδο τόσο τραγικὸ, ὥστε τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ ἦταν ἡ μόνη διέξοδος ὅχι μόνον γιὰ τὸν διανοούμενο, ἀλλὰ καί γιὰ ὅποιονδήποτε ἄνθρωπο.

Ι. Κ.

(22) Ποβλ. μιὰ ἐπιγραφή: Ἀπόλλωνος Μίθρου Ἡλίου Ἐρμοῦ καί Ἀρτάγνου Ἡρακλέους Ἀρεῶς παρὰ W. Dittenberger, *Orientalis graec. inscr. select.* σ. 383 σ. 55. Περισσότερα παραδείγματα παρὰ H. Usener, *Götternamen*, 1899 σ. 341.

(19) Ν. Λούβαρι ἔ. ὁ. σ. 99 κ. ἄ.

(20) Αὐτόθι σ. 121 ἔξ.

(21) Αὐτόθι σ. 129.

ΠΟΙΟΤΗΤΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Αι διάφοροι μορφαι ένεργείας διακρίνονται απ' άλλήλων και χαρακτηρίζονται ποιοτικώς, ούτως ώστε να έχωμεν μορφάς ένεργείας άνωτέρας ποιότητας και άλλας κατωτέρας τοιαύτης. Άνωτέρας ποιότητας μορφαι τυγχάνουσι: ή μηχανική, ήλεκτρική και χημική ένεργεια, διότι αυται εύχερωσ δύνανται να μετατραπωσι μετ' ουδεμιās ή μετὰ μηδαμινής άπωλείας από τής μιās μορφής εις τήν άλλην, πολλή δέ μάλλον εις θερμικήν ένεργειαν. Τούναντίον αι ένεργειαί τής ακτινοβολίας, ήτοι ακτίνες X, θερμότης, ήχος κλπ. δέον να καταραθώσιν εις τās κατωτέρας ποιότητος ένεργείας, διότι αυται δέν δύνανται εύχερωσ και άνευ άπωλείας λίαν αισθητής να μετατραπωσιν εις άλλας μορφάς ένεργείας (1).

Ούτω προκειμένου περι τών άνωτέρας ποιότητος ένεργειών ύπελογίσθη, ότι, δσάκις μετατρέπομεν ήλεκτρικήν ένεργειαν εις μηχανικήν ή και άντιστρόφως μηχανικήν εις ήλεκτρικήν, ύφιστάμεθα άπόλειαν, ή όποία δέν δύναται μεν να ύπερβή τὰ 25%, δύναται δέ να περιορισθή και μέχρι 3%. Όσάκις όμως μετατρέπομεν θερμότητα εις μηχανικήν ένεργειαν, αι άπόλειαι δύνανται να φθάσωσι και μέχρι τών 95%, πολύ σπανίως δέ δύνανται να περιορισθώσιν εις 85% (2). Έάν δέ άποπειραθώμεν να μετα-

τρέψωμεν τήν θερμότητα απ' εύθείας εις ήλεκτρικήν ένεργειαν (π.χ. δια θερμοληκτρικών στοιχείων), αι άπόλειαι τότε θα φθάσωσι και μέχρι τών 99% (3). Η διεκφεύγουσα αυτη θερμότης διαχυομένη μεταπίπτει εις θερμότητα ταπεινής θερμοκρασίας, ή όποία κατανατὰ να είνε και άχρηστος πρὸς παραγωγήν έργου.

Κατά ταυτα κατωτάτη μεν ποιότης ένεργείας δέον να χαρακτηρισθή εκείνη, ήτις καθίσταται ήκιστα επιτηδεία πρὸς παραγωγήν έργου και ήκιστα εκμεταλλεύσιμος παρ' ήμῶν, άνωτάτη δέ ποιότης ή εύχερέστερον πάσης άλλης και μετ' άποδόσεως μεγαλυτέρας δυναμένη να μετατραπή και να χρησιμοποιηθή ύφ' ήμῶν. Ούτω εκ τών διαφόρων μορφών ένεργείας πολυτιμότερα θεωρεται σήμερον ή ήλεκτρική ένεργεια, διότι ή χημική και μηχανική ένεργεια άνευ πολλών άπωλειών και μετ' άρίστης άποδόσεως δύνανται να μετατραπωσιν εις ήλεκτρικήν ένεργειαν' αυτη δέ πάλιν ύπό εύνοϊκάς συνθήκας δύναται να μετατραπή είτε εις μηχανικήν, είτε εις θερμικήν, είτε εις χημικήν ένεργειαν, και δύναται επί πλέον να μεταφερθή εύχερέστατα από ενὸς τόπου εις έτερον. Καί ίνα όμιλήσωμεν δια παραδείγματος' τήν εκ τής πτώσεως τών από ύψηλοτέρου επιπέδου καταπιπτόντων ύδάτων παραγομένην μηχανικήν ή κινητήριον ένεργειαν δύναμεθα εύχερωσ να με-

(1) Guibert et Chinchole ένθ' άνωτ. σελ. 125-126.

(2) Κατά τόν Bruhnes αι άτμομηχαναι μας δέν μεταμορφώνουν ποτέ εις έργον πλέον τών 15 έως 30 το πολύ τοις 100 τής θερμότητος, ήν δαπανα ό λέβηθς. Το ύπόλοιπον 70 ή 85 τοις 100 δέν απόλλυται, αλλά παραμένει άχρησιμοποίητον. Έν άλλας λέξεις το μέγα μέρος τής θερμότητος του άτμολέβητος διαφεύγει εις άτμοδόχον και διαχύνεται εις τήν άτμόσφαιραν μετὰ του άτμου και του καπνου. Θα ήδύνατο δια τουτου να χαρακτηρισθή ως ένεργεια διασπαθίζομένη. Η διασπάθις δ' αυ-

τη δέν όφείλεται έξ ολοκλήρου εις τήν άτέλειαν τών μηχανών μας, άλλ' εις τήν φύσιν αυτην τών πραγμάτων. Δια τής τελειοποιήσεως τών μηχανών μας ένδέχεται να συστειλώμεν και να περιορίσωμεν τήν διασπάθισιν ταυτην, αλλά δέν θ' άποφύγωμεν αυτην ολοτελώς. Έντεϋθεν καταλήγομεν εις το συμπέρασμα, ότι ή θερμότης είνε ένεργεια κατωτέρας ποιότητος (ένθ' άνωτ. 1357).

(3) Κ. Παλαιολόγου ένθ' άνωτ. σελ. 162, 1.

τατρέψωμεν εἰς ἠλεκτρικὴν τοιαύτην. Τὴν οὕτω δὲ παραγομένην ἠλεκτρικὴν ἐνέργειαν δυνάμεθα δι' ἀγωγῶν καὶ ἠλεκτροφόρων συρμάτων νὰ μεταφέρωμεν μετὰ μικρῶν ἀπωλειῶν ἀπὸ τοῦ ἐργοστασίου τῆς παραγωγῆς εἰς μακρυνὰς ἀποστάσεις καὶ νὰ μετατρέψωμεν αὐτὴν ἐκ νέου, κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς βιομηχανίας εἰς διαφόρους μορφάς (4).

ΤΟ ΑΞΙΩΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα παρουσιάζεται λοιπὸν ὡς δεδομένον καὶ ἔξω πάσης ἀμφισβήτησεως, ὅτι εἶνε δυνατόν ὄχι μόνον ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ μορφῇ ἐνεργείας νὰ ἐπιτύχωμεν μετατροπὰς ὁμογενεῖς, ἀπὸ ὑψηλοτέρων βαθμῶν ταύτης παράγοντες νέας ἐνεργείας τοῦ αὐτοῦ εἴδους, κατωτέρων βαθμῶν καὶ ἥττον ἰσχυρῶν τάσεων, ἀλλὰ καὶ νὰ πραγματοποιήσωμεν μεταμορφώσεις ἑτερογενεῖς. Δηλαδή εἶνε δυνατόν ἐνέργεια ὠρισμένης τινὸς μορφῆς νὰ μετατραπῇ εἰς ἰσοδύναμον ποσότητα ἐνεργείας ἑτέρας μορφῆς.

Οὕτω ὅλαι αἱ μορφαὶ τῆς ἐνεργείας μετατρέπονται εὐχερῶς εἰς θερμότητα ἢ ἐνέργειαν θερμικὴν. Τὴν κίνησιν ἐπὶ παραδείγματι εὐκόλως δυνάμεθα νὰ μετατρέψωμεν εἰς θερμότητα. Συλλαμβάνοντας βλήμια τι ἐντὸς ὕδατος ἢ σταματώντες ἀποτόμως δ-χημὰ τι διὰ τροχοπέδης ἀπορροφῶμεν ὑπὸ μορφὴν θερμότητος τὸ σύνολον τῆς μηχανικῆς τῶν ἐνεργείας (5). Ἐπίσης ἢ ὅλη ἐνέργεια ἠλεκτρικοῦ ρεύματος δύναται εὐχερῶς νὰ μετατραπῇ εἰς θερμότητα. Καὶ διὰ νὰ προσαγάγωμεν τὸ κλασικὸν παράδειγμα τῆς ἀτμομηχανῆς, σημειοῦμεν, ὅτι ἐν ταύτῃ γίνεται χρῆσις χημικῆς ἐνεργείας ὑπὸ μορφὴν δυναμικὴν (ἄνθραξ-ὀξυγόνον), ἢ ὅποια μετατρέπεται εἰς θερμικὴν ἐνέργειαν ἢ θερμικὴ πάλιν ἐνέργεια μετατρέπεται εἰς μηχανικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας τίθεται εἰς κίνησιν μετὰ τῆς ἀτμομηχανῆς καὶ ὀλόκληρος συρμός. Ἐξ ἄλλου ἢ μηχανικὴ αὕτη ἐνέργεια δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς κίνησιν δυναμοηλεκτρικῆς μηχανῆς, ἐκ τῆς ὁποίας παράγεται ἠλεκτρικὴ ἐνέρ-

γεια. Ἡ ἠλεκτρικὴ δ' αὕτη ἐνέργεια δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς μηχανικὴν ἐνέργειαν (ἠλεκτροκίνησις) ἢ εἰς χημικὴν ἐνέργειαν (ἠλεκτρολύσις) ἢ εἰς θερμικὴν (ἠλεκτροφωτισμός, ἠλεκτρικὴ κάμινος) (6).

Παρακολουθοῦντες καὶ μελετῶντες τὰς μετατροπὰς ταύτας τῆς ἐνεργείας (7) διαπιστοῦμεν, ὅτι ἄλλαι μὲν ἐκ τούτων συντελοῦνται φυσικῶς καὶ αὐτομάτως, ἄλλαι δὲ εἶνε τεχνηταὶ καὶ πραγματοποιοῦνται ὑπὸ ὠρισμένης συνθήκας.

Οὕτω ἢ πτώσις τῆς θερμοκρασίας, διαχυομένης ἀπὸ σώματος θερμοτέρου ἐπὶ σώματος ψυχροτέρου εἶνε παράδειγμα φυσικῆς μετατροπῆς. Ὄσαυτως ἢ μεταμορφώσεις μηχανικῆς ἐνεργείας εἰς θερμότητα (8). Κατὰ τὴν πτώσιν λίθου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἢ μεταλλίνης σφαίρας, ἐφ' ὅσον δὲν παράγεται ἔργον παραμορφώσεως τῶν συγκρουομένων σωματίων, ἀπαιτοῦν κατανάλωσιν ἐνεργείας, ἢ ὅλη κινητικὴ ἐνέργεια μετατρέπεται εἰς θερμότητα. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς πᾶν εἶδος τριβῆς, ἔνθα ἐπιβραδύνεται μὲν ἢ ἐκδηλώσις τῆς κινητικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ τὸ ποσὸν τὸ ἀνακοπτόμενον διὰ τῆς ἐπιβραδύνσεως ταύτης μετατρέπεται εἰς θερμότητα. Τοῦτ' αὐτὸ γίνεται καὶ ἐν τῇ ἐνώσει ἠλεκτρικῶν ρευμάτων, ἔνθα αὐτομάτως τὸ ρεῦμα μετατρέπεται εἰς θερμότητα. Καὶ ἐν ὀλίγαις λέξεσιν, ἢ θερμότης εἶνε ἢ κατωτάτη μορφή ἐνεργείας, ὡς ἐκ τούτου δὲ οἰαδῆποτε ἄλλη μορφή ἐνεργείας δύναται νὰ μετατραπῇ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς ἰσοδύναμον ποσὸν θερμότητος (9).

Ἐπὶ τούτοις ὅμως καὶ μετατροπαί, αἵτινες δὲν γίνονται ἀφ' ἑαυτῶν. Οὕτω προκειμένου νὰ ἀνυψώσωμεν τὸ ὑπὸ κατωτέρους βαθμοὺς θερμοκρασίας διατελοῦν ὕδωρ τῆς ἀτμομηχανῆς εἰς θερμοκρασίαν τοιαύτην, ὥστε διὰ τῆς ἀτμοποιήσεως αὐτοῦ νὰ

(6) Παλαιολόγου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 161 στήλ. 3.

(7) Τὰς μετατροπὰς ταύτας τῆς ἐνεργείας καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν ἐξετάζει ἢ Θερμοδυναμικῆ, τῆς ὁποίας ἱδρυτὴς ἐφημέριον ὁ Sadi Carnot διὰ τοῦ ἐν ἔτει 1827 δημοσιευθέντος πολυκρότου αὐτοῦ ἔργου «La puissance motrice du feu» (Fabry, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 27).

(8) Bruhnes ἐνθ' ἄνωτ. στήλ. 1357.

(9) Παλαιολόγου, ἐνθ' ἄνωτ.

(4) Κ. Παλαιολόγου ἐνθ' ἄνωτ.

(5) Bruhnes ἐνθ' ἄνωτ. στήλ. 1357.

παραγάγωμεν μηχανικήν ἐνέργειαν, θά χρειασθῆ νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἀνάλογον θερμικήν ἐνέργειαν, ἥτις δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ψυχρῷ ὕδατι τοῦ ἀτμολέητος καὶ τὴν ὁποίαν δέον νὰ προμηθεύσωμεν εἰς αὐτὴν ἔξωθεν. Γενικῶς δέ, ὅταν πρόκηται περὶ μετατροπῶν θερμότητος εἰς ἐνέργειαν μηχανικήν, ἠλεκτρικήν, χημικήν, ἐπειδὴ, ὡς εἶπομεν ἤδη, ἡ θερμότης εἶνε κατωτάτη μορφή ἐνεργείας, διαπιστοῦμεν, ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς πενιχρᾶς ἀποδόσεως τῶν μετατροπῶν τούτων, αὗται συνήθως εἶνε τεχνολογικά, καὶ δὲν πραγματοποιοῦνται ἀφ' ἑαυτῶν καὶ αὐτομάτως.

Εἰς τὰς μετατροπὰς ταύτας ἡ ποσότης τῆς ἐνεργείας μένει πάντοτε συνολικῶς ἡ αὐτή. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ μετατροπὴ δὲν ἐπιτυγχάνεται ἄνευ ἀπωλειῶν. Διότι καὶ μὲν κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας διαφεύγει ὑπὸ μορφήν διαχυομένης θερμότητος ὀρισμένη ποσότης ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ τὸ διαφεύγον τοῦτο ποσὸν δὲν ἀπόλλυται. Διασκορπίζεται εἰς τὸ περιβάλλον καὶ ἐνωματοῦται μετὰ τῆς ὑπαρχούσης καὶ ἐκδηλοῦται ὡς ὕψους τῆς θερμοκρασίας αὐτοῦ.

Ἐντεῦθεν εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι μερικαὶ ἐκ τῶν μετατροπῶν τῆς ἐνεργείας, μὴ οὖσαι αὐτόματοι καὶ πραγματοποιούμενοι ὑπὸ ὀρισμένας συνθήκας, δὲν ἀποδίδουσιν ἰσοδύναμον ποσὸν τῆς ἐπιζητουμένης ὑφ' ἡμῶν ἐνεργείας, μόνον δὲ μέρος τοῦ ἀποταμιεύματος ἐνεργείας δύναται νὰ μετατραπῆ εἰς τὴν ἐπιζητουμένην μορφήν. Ἀλλ' εἶνε ὡσαύτως ἀληθές, ὅτι ἡ ἐνέργεια εἰς οὐδεμίαν ποσότητα εἶνε δυνατόν νὰ καταστραφῆ πράγματι καὶ νὰ ἐκηθδενισθῆ. Ἀποτελεῖ ἀξίωμα τῆς Ἐνεργητικῆς θεμελιώδους, ὅτι ἡ ἐνέργεια οὔτε νὰ δημιουργηθῆ δύναται, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ καταστραφῆ δι' ἐκηθδενίσεως⁽¹⁰⁾. Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἶπωμεν,

ὅτι ἡ ποσότης τῆς ἐνεργείας, ἡ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἐναποταμιευθεῖσα ἐν αὐτῇ, διατηρεῖται πάντοτε ἀπαραμείωτος.

Πράγματι: ὅταν εὐρισκώμεθα εἰς σύστημα τι κλειστὸν, τὸ ὅποσον νὰ εἶνε ἀπολύτως μεμονωμένον ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος, ὥστε οὔτε νὰ λαμβάνῃ ἔξωθεν, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἐκπέμπῃ πρὸς τὰ ἔξω οἰανδήποτε ποσότητα ἐνεργείας, διαπιστοῦμεν εὐκόλως, ὅτι ἡ ποσότης τῆς ἐνεργείας, ἡ ὁποία ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἐναποθηκευθῆ εἰς τὸ κλειστὸν τοῦτο σύστημα, παραμένει σταθερά. Εἰς τὰς διαφόρους μετατροπὰς τῶν μορφῶν ἐνεργείας, αἵτινες θά σημειοῦνται ἐν τῇ συστάματι τούτῳ, θά διαφεύγωσι μὲν ἐκάστοτε ὑπὸ μορφήν θερμότητος διάφοροι ποσότητες ἐνεργείας, ἀλλ' αὗται διαχυόμεναι ἐντὸς τοῦ συστήματος καὶ μὴ διαφεύγουσαι τοῦτου θά αὐξάνωσιν ὅλον ἐν τὴν θερμοκρασίαν του. Εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν ἡ ἐν τῇ συστάματι ἀρχικὴ θερμοκρασία ἐκυμαίνεται ἐπὶ παραδείγματι περὶ τὸ μηδέν, διὰ τῶν συνεχῶν τούτων διαρρέυσεων τῆς ἐνεργείας ὑπὸ μορφήν θερμότητος, ἡ θερμοκρασία αὐτὴ θά αὐξάνηται σταθερῶς, ἕως οὗ καταναλισκομένης πλήρως τῆς ἐν τῇ κλειστῷ συστάματι χρησίμου ἐνεργείας, δὲν θά ἔχωμεν μὲν ἐν αὐτῷ μετατροπὰς ἐνεργείας, θά ἔχωμεν ὁμως τὸ κλειστὸν σύστημα εἰς θερμοκρασίαν τόσην, ὅση ὑπῆρξεν ἡ ἰσοδύναμος πρὸς τὰς μετατραπέσσας μορφὰς ἐνεργείας ποσότης θερμότητος. Καὶ ἐὰν εἶχομεν τὸ μέσον, ὥστε τὴν θερμότητα αὐτὴν νὰ μετατρέψωμεν ἐκ νέου εἰς ἀνωτέρας μορφὰς ἐνεργείας, τὸ κλειστὸν σύστημα θά ἐπανήρχετο πάλιν εἰς τὴν θερμοκρασίαν τοῦ μηδενός, θά εἶχομεν δ' ἐξ ἄλλου τοσοῦτα ποσὰ ἀνωτέρων μορφῶν ἐνεργείας, ὅσα εἶχεν ἐξ ἀρχῆς τὸ σύστημα.

Π. Τ.

(10) Παλαιολόγου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 161 στήλ. 1-2.

HANS DRIESCH

ΜΙΑ ΕΞΕΧΟΥΣΑ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ

Μία από τὰς ἐξοχωτέρας φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἐξέλιπε τελευταίως, ὁ διάσημος γερμανὸς βιολόγος καὶ φιλόσοφος Hans Driesch.

Ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν, δημοσιεύων πρωτοτύπους βιολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἐργασίας (1) καὶ ἀγωνιζόμενος μέχρις ἐσχάτων διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν αἰώνιου κύρους ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας διάφορα ταραγμένα πνεύματα ζητοῦν ἐκάστοτε νὰ θολώσουν καὶ νὰ ἐπικαλύψουν.

Ὁ Hans Driesch, γεννηθεὶς ἐν Kreuznach τῷ 1867, ἐπεράτωσε τὰς γυμνασιακὰς του σπουδὰς τῷ 1886 ἐν Ἀμβούργῳ... διὰ νὰ στραφῆ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν μελέτην καὶ σπουδὴν τοῦ προβλήματος τοῦ συρμοῦ, ὅπως εἶχε καταντήσει τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν ζωικῶν εἰδῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῶν καινοφανῶν δῆθεν διδασμάτων τοῦ Darwin καὶ τοῦ Haeckel. Ὁ Haeckel κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχεν ἀναλάβει διὰ σειρὰς συγγραμμάτων, λαϊκοῦ χαρακτῆρος, νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν πολλὸν κόσμον τὰς ἰδέας τῶν ὑλιστῶν, ἰδρύσας μάλιστα καὶ ἰδίαν φαινομενικῶς θεωρίαν, τὴν θεωρίαν τοῦ Μονισμού, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ φυσικὰ φαινόμενα ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν ὕλην.

Μὲ τὰ ἐκλαϊκευτικὰ αὐτὰ δημοσιεύματά του καὶ τὰς ἄλλας προπαγανδιστικὰς ἐνεργείας τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθέντος «Συνδέσμου τῶν γερμανῶν Μονιστῶν», ὁ Haeckel εἶχε προκαλέσει μεγάλην ἀναστάτῳσιν ὄχι μόνον εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Τὰ ἔργα του, γραμμένα μὲ μεγάλην σαφήνειαν καὶ δίδοντα ἀπάντησιν, μὲ ἀρκετὴν συντομίαν καὶ εὐκολίαν, εἰς τὰ μεγάλα καὶ ἄλλα προβλήματα τοῦ κόσμου, ἦτο φυσικὸν νὰ προσελκύσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς φοιτητικῆς νεολαίας· μεταξύ δὲ αὐτῆς εὕρισκετο καὶ ὁ νεαρὸς τότε Hans Driesch, ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε νὰ ἀφιερῶθῃ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ζωολογίας. Εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἐπιστήμης εἰρ-

γάσθη ἐπὶ εἰκοσαετίαν, σημειώσας ἀρκετὰς ἐπιτυχίας, ἀκολουθῶν συγχρόνως τὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Haeckel, τοῦ ὁποίου ἦτο θερμὸς ὑποστηρικτῆς.

Δὲν ἐθράδυνεν ὁμως νὰ ἐπέλθῃ ἡ μεταξὺ των ρῆξις, ἡ ὁποία εἶναι ἀναπόφευκτος ὅταν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὑπάρχει πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ κατάρτισις, βαθεῖα ἐρευνα τῶν ζητημάτων καὶ ἀγαθὴ προαίρεσις, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος συνδυάζονται ἡ ἐπιπολαιότης, ἡ ἐπιφανειακὴ μόρφωσις καὶ ἡ θεληματικὴ καὶ ἐσκεμμένη διάθεσις πρὸς παραποίησην καὶ πλαστογραφίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθείας. Πράγματι, ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1891 δημοσιευοὺς ὑπὸ τοῦ Driesch τῆς μονογραφίας: «Ἡ μαθηματικο-μηχανικὴ θεώρησις μορφολογικῶν προβλημάτων τῆς Βιολογίας» (Die mathematisch-mechanische Betrachtung morphologischer Probleme der Biologie) ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ πρὸς διακοπὴν πάσης συνεργασίας καὶ σχέσεως μεταξύ Driesch καὶ Haeckel. Ὁ μαθητῆς, εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐργασίαν, ὑπεστήριζεν ἀπόψεις αἱ ὁποῖαι ἀφίσταντο ριζικῶς τῶν ἀντιλήψεων τοῦ διδασκάλου του.

* Ἀπὸ τοῦ 1891 μέχρι τοῦ 1910 ὁ Driesch ἐξετέλεσε σειρὰν πειραμάτων ἐν Τεργέστη, καὶ ἐν τῷ Ζωολογικῷ κήπῳ τῆς Νεαπόλεως, τὰ ὁποῖα τὸν ὡδήγησαν εἰς ἐντελῶς νέα καὶ παράδοξα συμπεράσματα, πῶς ἔρριπτον πλῆρες φῶς εἰς τὰ φαινόμενα τῶν ζώντων ὀργανισμῶν. Ὁ μέγας Βιολόγος, κατὰ τὰ ἐν Νεαπόλει πειράματα ἐπὶ ὠαρίων θαλασσίων ἐχίνων, παρετήρησεν ὅτι, ἐνῶ προσεπάθει διὰ μηχανικῶν ἐντελῶς μέσων νὰ διχοτομήσῃ ταῦτα, χωρὶς νὰ τὰ καταστρέψῃ, καὶ ἀνέμενε νὰ παραχθῶν, σύμφωνα μὲ τὴν τότε κρατοῦσαν μηχανοκρατικὴν ἀντίληψιν, δύο ἡμίση ἐχίνου, παρήχθησαν, πρὸς μεγάλῃν του ἐκπλήξιν, δύο ἐντελῶς τέλεια ζῶα, τὰ ὁποῖα ἦσαν κάπως μικρότερα τοῦ ἀρχικοῦ. Συνεχίσας τὰ πειράματά του καὶ ἀποχωρίσας τὸ μικρὸν ἔμβρυον, ἐπέτυχε νὰ παραγάγῃ περαιτέρω τέσσαρα, ὀκτῶ ἢ καὶ δέκα ἐξ ζῶα, μικρότερα μὲν τοῦ ἀρχικοῦ, πάντως ἴσως καθ' ὅλα τέλεια. Ὁ Driesch ἠκολούθησε κατόπιν ἀντίθετον πορείαν. Συνήνωσε δύο γονι-

(1) Π. χ. Τὸ δημοσιευθὲν δίλγιον πρὸ τοῦ θανάτου του ἔργον του: Biologische Probleme höherer Ordnung. Leipzig 1941.

μοποιημένα ώάρια και είδεν ότι παρήχθη έν, μεγαλύτερον του συνήθους, ούχι δέ δύο όπως θά ήθελεν ή μηχανοκρατική αντίληψις των φαινομένων της ζωής. Δέν είναι, βεβαίως, δυνατόν νά αναφερθούν ένταύθα, έστω και σκιωδώς, τά πειραματικά έξαγόμενα του σοφού βιολόγου, τονίζομεν όμως ότι ούτος δέν ήμπόρεσε νά έρμηνεύσῃ τά φαινόμενα ταύτα μηχανοκρατικώς. Δι' ό, τῷ 1895, έπήλθεν εις αυτόν «ως άστραπή» όπως αναφέρει ό ίδιος, ή πεποιθήσις ότι όλα τά φαινόμενα αυτά δέον νά αποδοθούν εις μίαν δυναμικήν ζωτικήν άρχήν.

*

Μέ τον τρόπον αυτόν ό Hans Driesch έδέχθη την ύπαρξιν δυναμικών παραγόντων οί όποιοί ρυθμίζουν την γένεσιν και ανάπτυξιν των ζωικών όντων, εισαγαγών ούτω την νέαν θεωρίαν της ζωτικής άρχής (Neovitalismus). Η θεωρία της ζωτικής άρχής ή της ζωτικοκρατίας (Vitalismus) έλκει την καταγωγήν της από τον Άριστοτέλη. αυτή δέ έπεκράτει και μέχρι της έποχής καθ' ήν ό Darwin, ό Haeckel, ό Blichner, ό Lemaitre και οί άλλοι ύλισται του παρελθόντος αιώνος έπεσκίασαν τάς ιδέας του Άριστοτέλους και των νεωτέρων φιλοσόφων, όπως του Kant, Blumenbach, Liebig κ. άλλων.

Ό Driesch λοιπόν έγκαινιάζει την νέαν περιόδον του Neovitalismus και γίνεται άφορμή και άφετηρία επικρατήσεως έντελώς ανακαινισμένων αντίληψεων που ώδήγησαν εις την σημερινήν Βιολογίαν της όλότητος (Ganzheitsbiologie) (2). Μη δυναμικός νά έρμηνεύσῃ τά φαινόμενα της ζωής δι' ύλικών μόνον παραγόντων, δέχεται ότι παρά την ύλην ύπάρχει και έτερος, μη ύλικός, παράγων, παράγων όστις γίνεται αντίληπτός διά των έπί της ύλης επιδράσεων αυτού. Τόν δι' ήμās μυστηριώδη αυτόν παράγοντα τόν καλει προς τιμήν του Άριστοτέλους έντελέχειαν, ως αποθλέπουσαν προς ώρισμένον τέλος (σκοπόν).

Είς τό έργον του Philosophie des Organischen (Φιλοσοφία των ένοργάνων) ό Driesch αναφέρει έν έκτάσει τάς βιολογικάς αποδείξεις αί όποιαί τόν ώδηγούν εις την παραδοχήν της ύπάρξεως της ζωτικής άρχής (3). Διαφωνεί ριζικώς προς τους μο-

νιστάς, δεχόμενος έν τῷ κόσμῳ την ύπαρξιν δύο άρχών του είναι, δηλαδή του πνεύματος και του σώματος. Είναι όπαδός του δυϊσμού ή τας διαρχίας (Dualismus), όπως δυίσται όπληραίοι και παλαιότεροι, ό Πλάτων και οί Νεοπλατωνικοί, ό Άριστοτέλης, ό Άναξαγόρας, ό Καρτέσιος, και άλλοι νεώτεροι φιλόσοφοι.

Στηριζόμενος εις τάς πειραματικάς Βιολογικάς έργασιας του και έπί της έμπειρίας δέχεται την ύπαρξιν έν τῷ κόσμῳ της διαρχίας, ύποστηρίζων ότι ύπάρχει και παγκόσμιος έντελέχεια, ήτις και επιδρά έπί των έν τῷ κόσμῳ έξελισσομένων γεγονότων, ούτως ώστε νά αποτελούνται και νά παρουσιάζωνται έν αυτόν συγκεκροτημένα όλόγητες. Κατ' όν Driesch ή Φυλογένεια είναι άτομικώς και ψυχολογικώς άκατανόητος δι' ό και δέχεται ούτος την ύπαρξιν ύπερπροσωπικών παραγόντων. Έπί πλέον δέχεται ότι ή άυτονομία των ζώντων εύρίσκει την έκφρασιν αυτής έν τη όλότητι και έπί της βάσεως αυτής στηρίζεται τό έργον του: Philosophie des Organischen. Ό άκολουθών, έπομένως, την θεωρίαν της ζωτικής άρχής, είναι δυιστής και συνεπώς αντίθετος προς την μονιστικήν θεωρίαν του Haeckel και των άλλων ύλιστών. «Άν θριαμβεύη ό δυϊσμός, λέγει ό Driesch, εις τόυτό δέν πταίω έγώ, αλλά τά πράγματα, τά όποια μέ αναγκάζουν νά τά παραδεχθώ όποια είναι, ή όρμη προς ένσυνειδητον διανοητικήν έξετασιν και έλεγχον, τόν όποιον πολλοί άποκαλούν ύπερβολικήν επιφύλαξιν» (4).

*

Αί πειραματικά βιολογικά έρευναί και τά έκπληκτικά πορίσματα που συνήγαγεν ό Driesch τόν προήγγισαν περισσότερο προς την φιλοσοφίαν. Καί ένῷ μέχρι του 1911 ήτο καθηγητής της Φυσικομαθηματικής Σχολής έν Heidelberg, από του 1912 στρέφεται ειδικώτερον προς την Φιλοσοφίαν, διορίζεται τῷ 1919 καθηγητής της Φιλοσοφίας εις τό Πανεπιστήμιον της Κολωνίας και από του 1921 καθηγητής της Φιλοσοφίας έν τῷ Πανεπιστημίῳ της Λειψίας. Έπί πλέον ό Driesch έδίδαξεν έπί διετίαν (1907-08) εις τό έν Σκωτία Πανεπιστήμιον Aberdeen και τά μαθήματα αυτού έτυπώθησαν υπό τόν τίτλον: The Science and Philosophy of the Organism. Δέν είναι δέ τόυτό τό μόνον Πανεπιστήμιον εις τό όποιον εκλήθη διά τάς διδάξῃ. Τά περισσότερα γερμανικά, άγγλικά, άμερικανικά, ιαπωνικά και κινεζικά άκόμη Πανε-

(2) O. Koch: «Sinnenwelt» und «Reale Welt» als naturwissenschaftliche Voraussetzungen, Natur und Kultur, Januar—Februar 1942, s. 11.

(3) Ό κ. Σ. Καλλιάρης, εις τό έργον του: Σώμα και Ψυχή, "Υλη και Πνεύμα, Άθήναι 1929, εκθέτει άρκετά έκτενώς τάς αποδείξεις ταύτας (σελ. 64—78) και έν γένει τάς αντίληψεις του σοφού Driesch.

(4) H. Driesch—Σ. Καλλιάρης: Θεμελιώδη προβλήματα της Ψυχολογίας (Grundprobleme der Psychologie) Άθήναι 1928 έν προλόγῳ του μεταφραστού σελ. 18.

πιστήμια παρεχώρησαν το βήμα των εις τὸν διαπρεπή τούτων βιολόγων καὶ φιλόσοφων, διὰ τὴν ἐκθέσιν τὰς πράγματι σοφὰς ἐπιστημονικὰς του ἀντιλήψεις.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς του ἐργασίας καὶ τὰς πανεπιστημιακὰς του ἀσχολίας ἐχώρει καὶ ἡ συγγραφικὴ του δράσις. Ἐκτὸς τῶν ἀναφερθέντων ἤδη ἔργων, σημειοῦμεν καὶ μερικὰ ἄλλα, διὰ τὴν δεξιότητα τὰ μεγάλα προβλήματα ποῦ ἀπασχολοῦν τὸν ἔρευνητήν: 1) «Ἡ ἠθικὴ πράξις— Μία ἠθικοφιλοσοφικὴ ἔρευνα» (Die sittliche Tat— Ein moralphilosophischer Versuch). 2) «Θεωρία τῆς πραγματικότητος—μία μεταφυσικὴ ἔρευνα» (Wirklichkeitslehre— Ein metaphysischer Versuch). 3) «Σῶμα καὶ ψυχὴ» (Leib und Seele). 4) «Γνώσις καὶ σκέψις» (Wissen und Denken). 5) «Μεταφυσικὴ» (Metaphysik). 6) «Ταξιλογία» (Ordnungslehre).

Δὲν δυνάμεθα, βεβαίως, νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ Driesch διὰ τῶν ἐργασιῶν του ἔλυσε τελειοδίκως ὅλα τὰ προβλήματα ποῦ ἀπασχολοῦν ἀπὸ αἰῶνων τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνη ἀπὸ κανένα ἄνθρωπον. Οὔτε, ἀκόμη, ἠμποροῦμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι εἰς ὅλα τὰ ζητήματα ἔδωκεν ὁ Driesch τὴν πρέπουσαν ἐμπειρίαν, διότι ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες προσπαθοῦν, κατὰ παρεμφερῆ, ἢ καὶ ἄλλον, τρόπον, νὰ ἐπιχύσουν φῶς εἰς τὸ μυστήριον ποῦ τὰ καλύπτει. Ἐν τούτοις ὁ Driesch συνεισέφερε θετικῶς εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ψυχῆς. Ἄν π. χ. σήμερον οἱ βιολόγοι στρέφονται περισσότερο πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ὁλότητος, (ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια τῆς σκοπιμότητος) ἥτις διέπει τὰ βιολογικὰ φαινόμενα, ἰδέαν τὴν ὁποίαν ἀρχικῶς ἐσκέφθη ὁ Driesch, χωρὶς νὰ ἐμβαθύνῃ πολὺ εἰς αὐτήν, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἀνήκει τιμὴ καὶ εἰς τὸν ἐκλιπόντα βιολόγον καὶ φιλόσοφον. Οὗτος ἐκτύπησε καιρῶς τὸν ὕλισμόν του Büchner καὶ τοῦ Haeckel καὶ ἔδωκεν ὀρθὴν κατεύθυνσιν εἰς τὰς ἐρεύνας ἐπὶ τῶν ζώωντων ὀργανισμῶν. Ἡ μελέτη τοῦ ἀρθρου τοῦ Driesch: Ἡ κατανίκησις τοῦ ὕλισμοῦ (Die Überwindung des Materialismus) ποῦ ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως (Τεσσαρακοσαιοετηρίς Θ. Βορέα 1940, σελ. 1-8) μαρτυρεῖ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ συγγραφῆως καὶ τὴν πειρὰν μακροχρονίαν ἀγάων.

Ἀπὸ τὰ τέλη του παρελθόντος αἰῶνος, γράφει εἰς τὸ ἔργον αὐτό, ἡ μηχανοκρατικὴ ἀντίληψις τῶν φαινομένων τοῦ ἀνοργάνου καὶ ὀργανικοῦ κόσμου ὑπεχώρησε πρὸ τῶν προδῶν τῆς νεωτέρας Φυσικῆς. Ἡ κλασικὴ μηχανικὴ, ποῦ ἐρρῦθμιζε τὰ φαι-

νόμενα τῆς ἀνοργάνου φύσεως, ἐκλονίσθη καὶ κατέπεσεν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ πεδῖον τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας. Ἐπὶ πλέον αἱ νέα ἰδέα αἱ εἰσαχθεῖσαι διὰ τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος, τῆς θεωρίας τῶν Quanta καὶ τῆς Ἄτομικῆς Φυσικῆς ἐπέφερον μεγάλην μεταβολὴν εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἐπιστημόνων.

Ἡ πλήρης ρῆξις πρὸς τὸν ὕλισμόν, ἀναφέρει ὁ Driesch, ἔλαβε χώραν εἰς δύο διάφορα πεδία τῆς Βιολογίας. Ἦτοι εἰς τὸ πεδῖον τοῦ ἀτομικιστικοῦ σχηματισμοῦ τῶν μορφῶν (Formbildung) καὶ εἰς τὸ πεδῖον τῆς θεωρίας τῆς ἐξελιξεως. Δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν ἐπιγραμματικῶς τὴν ρῆξιν αὐτήν, ἂν εἴπωμεν ὅτι μετέβημεν ἀπὸ τὸ ἄθροισμα πρὸς τὸ ὄλον. Διότι τὸ οὐσιῶδες εἰς τὴν νέαν ἀντίληψιν εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια «σχεδίου», «σκοπός», «τέρμα», «ὁλότης» ἐπανῆλθον ἐκ νέου ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης. Ἐξ ἄλλου καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ψυχολογίας κατεφέρθησαν σοφὰρὰ πλήγματα κατὰ τοῦ ὕλισμοῦ, ὁ ὁποῖος σήμερον εἶναι ἀπόβλητος ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς ὅλης ἐπιστήμης.

*

«Ὁ κόσμος, τονίζει ὁ Driesch (σελ. 7) εἶναι διαυπόστατος, εἶναι διαρκικῶς δημιουργημένος· ἐν τῷ πλαισίῳ του ὑπάρχουν μηχανικὰ φαινόμενα, ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι χροιάς μηχανικῆς. Τὸ κράτος τῶν μηχανικῶν φαινομένων ἐν τῷ ὁποίῳ μόνον αἱ δυνάμεις τῆς ὄλης παίζουσι ρόλον, εἶναι (καὶ οὐχὶ μόνον ἐν αὐτῷ) συνειδητὰ βιώματα».

«Ὁ καθηγητὴς Driesch, γράφει εἰς τὸ πανηγυρικὸν τεύχος⁽⁵⁾ ἐπὶ τῆ ἐξηκονταετηρίδι τοῦ ἐκλιπόντος βιολόγου καὶ φιλοσόφου ὁ γάλλος René Sudre, εἶναι μία τῶν κραταιοτάτων ἐπιστημονικῶν μορφῶν τῆς ἐποχῆς μας».

«Ὡς βιολόγος ἀνένεωσε τὴν πειραματικὴν ἔρευναν, κατέρριπεν ὀριστικῶς τὰς ὕλιστικὰς καὶ μηχανικὰς θεωρίας. Ἔσχε τὸ θάρρος νὰ σπουδάσῃ τὰ παραψυχολογικὰ φαινόμενα, νὰ κηρύξῃ τὴν πραγματικότητα αὐτήν, νὰ τὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν του, συντελών ὁὕτω εἰς τὸ νὰ διανοιγῶσιν εἰς τὴν Ψυχολογίαν θαυμαστοὶ ὀρίζοντες. Ὡς φιλόσοφος μετέβαλε τὰς ἀπόψεις τῆς παλαιᾶς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς παλαιᾶς Λογικῆς. Ἀποκατέστησε τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς εἰς τὴν ἐμπέπουσαν τιμὴν καὶ ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τῆς εὐρυτάτης ἐμπειρίας τὴν θεωρίαν τὴν ἀποδοχομένην τὸ πνεῦμα ὡς τὴν κυρίαν ἀρχήν».

Δ. Κ.

(5) Festschrift Hans Driesch zum 60. Geburtstag, 28. Oktober 1927, 1,

ΣΤΙΧΟΙ ΑΠ' ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΩΔΕΣ

Γιὰ τὸν Paul Claudel ἔχουν μιλήσει ἄλλοτε οἱ «Ἀκτίνες», καθὼς κι' ἄλλα ἐλληνικὰ περιοδικά. Σίγουρα ὁμοῦ χρειάζομαστε μιὰ πλατύ-τερη μελέτη γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου τούτου ποιητῆ, πού ἡ μορφὴ του δεσπόζει ἐπιδημητικῶς στὰ γαλλικὰ γράμματα τῶν τελευταίων πενήντα χρόνων. Ἐλπίζοντας νὰ μᾶς δοθῆ κάποτε ἐι-καίριον γιὰ μιὰ τέτοια μελέτη, δίνουμε σήμερα μεταφρασμένους τούς πα-ρκατῶ στιχοῦς του ἀπ' τὶς περιφημῆς «Ἡέντε Μεγάλαις Ὠδῆς» του.

...ᾠ ψυχὴ μου! τὸ ποίημα δὲν εἶναι καμωμένο ἀπ' τὰ γράμματ' αὐτὰ πού φυτεύω σὰν καρφιά, μὰ ἀπ' τὸ λευκὸ πού μένει πάνω στὸ χαρτί.

ᾠ ψυχὴ μου, κανένα σχέδιο δὲν πρέπει νὰ συνταιριάζουμε! ὦ ψυχὴ μου ἄγρια, πρέπει νὰ μένουμε λεύτεροι κι' ἔτιμοι,

Σὰν τὶς ἀτέλειωτες λεπτὲς κορδέλλες τῶν χελιδονιῶν, τότε πού ἄφωνα ἀντηχεῖ ἡ πρόσκλησι τοῦ φθινοπώρου!

ᾠ ψυχὴ μου ἀνυπόμονη, ὁμοια μὲ τὸν ἀετὸ τὸν δίχως τέχνη! πῶς θὰ κάναμε γιὰ νὰ ταιριάξουμε κανένα στίχο; σὰν τὸν ἀετὸ πού δὲν ξέρει νὰ φτιάξῃ οὔτε τὴ φωνῆά του;

"Ἄς μὴν εἶν' ὁ στίχος μου καθόλου σκλάβος! μὰ τέτοιος, σὰν τὸ θα-λασσινὸν ἀετὸ πού ρίχτηκε σ' ἕνα μεγάλο ψάρι,

Καὶ δὲν βλέπουν τίποτα παρὰ μόνον ἕνα ἠχηρὸ στροβίλισμα φτερῶν, καὶ τὸ ράντισμα τοῦ ἀφροῦ.

...ᾠ Θεέ μου, ἡ ὕπαρξι μου θερμὰ ποθεῖ τὴ δική σου!

Λευτέρωσέ με ἀπ' τὸν ἑαυτό μου!...

Λευτέρωσέ με ἀπ' τὸ χρόνο, καὶ πάρε τὴν καρδιά μου τὴν ἀξιολύπητη, πάρε, Θεέ μου, αὐτὴ τὴν καρδιά πού χτυπᾷ!...

Εἶσαι σ' αὐτὸν τὸν κόσμον ὁρατός, ὅσο καὶ στὸν ἄλλο.

Εἶσαι ἐδῶ.

Εἶσαι ἐδῶ, καὶ δὲ μπορῶ νᾶμαι ἄλλου πουθενά, παρὰ μόνον μαζῦ σου...

...Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον.

...ᾠ, πόσο εἶναι βαρειά ἀπὸ ἐγκώμια ἡ καρδιά μου καὶ μὲ πόσο κόπο ὑψώνεται πρὸς Ἑσένα,

Σὰν τὸ βαρὺ λιθανιστήρι τὸ χρυσό, τ' ὀλόγιον ἀπὸ θράκα καὶ λι-θάκι,

Πού μιὰ στιγμὴ πετῶντας στὴν ἄκρη τῆς ξετυλιγμένης ἀλυσίδας του, Ξανακατεβαίνει, ἀφήνοντας στὴ θέσι του

"Ἐνα μεγάλο σύννεφο πυκνοῦ καπνοῦ μέσα στὴν ἠλιαχτίδα!

..."Ἄς εἶσαι εὐλογημένος, Θεέ μου, πού μὲ λευτέρωσες ἀπ' τὰ εἶδωλα, Καὶ κάμνεις νὰ μὴ λατρεύω παρὰ Ἑσένα μονάχα, κι' ὄχι τὴν Ἰσιδα καὶ τὸν Ὅσιρι,

"Ἡ τὴ Δικαιοσύνη καὶ τὴν Πρόοδο, ἢ τὴν Ἀλήθεια, ἢ τὴ Θεότητα, ἢ τὴν Ἀνθρωπότητα, ἢ τοὺς Νόμους τῆς Φύσεως, ἢ τὴν Τέχνη καὶ τὴν Ὁμορφιά, Καὶ δὲν ἐπέτρεψες νὰ ὑπάρχη σὲ ὄλ' αὐτὰ τὰ πράγματα τὰ μὴ ὄντα, παρὰ μονάχα τὸ Κενὸ πού μένει ὅταν Ἑσὺ λείπης...

"Ὅλοι αὐτοὶ οἱ λογάδες μὲ τὰ παχειὰ λόγια, ἔχουνε γίνει μὲ τὰ μπόλικα ἐπίθετὰ τους ἀνυπόστατα τέρατα,

Πιὸ κούφια κι' ἀπ' τὸν Μολλόχ, τέρατα πού τρῶνε τὰ μικρὰ παιδιὰ, πιδὸ σκληρὰ καὶ πιδὸ ἀποτρόπαια κι' ἀπ' τὸν Μολλόχ.

"Ἐχουν ἦχο, ἀλλὰ ὄχι φωνή, ὄνομα ἀλλὰ καθόλου πρόσωπο, Κι' εἶν' ἐκεῖ τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα, πού γεμίζει τοὺς ἔρημους τόπους κι' ὄλα τὰ κούφια πράματα....

"Ἄς εἶσ' εὐλογημένος, Θεέ μου, πού μὲ λευτέρωσες ἀπ' τὸ θάνατο....

"Ἄς εἶσ' εὐλογημένος, Θεέ μου, πού μὲ λευτέρωσες ἀπ' τὸν ἑαυτό μου...

"Ἄς εἶσ' εὐλογημένος, γιατί δὲ μ' ἐγκατέλειψες στὸν ἑαυτό μου,

Ἄλλὰ μὲ δέχτηκες σάν ἓνα πράγμα ποῦναι χρήσιμο καὶ καλὸ γιὰ τὸ σκοπὸ πού ἔχεις βάλει.

...Μεῖνε μαζί μου, Κύριε, γιατί ζυγώνει τὸ βράδυ, καὶ μὴ μ' ἐγκαταλείψης!

...[?]Ω Θεέ μου, πού ἔχεις κάμει ὄλα τὰ πράγματα τέτοια πού νὰ διωνται, δόσε μου ἓναν πόθο κατὰ τὸ μέτρο τῆς εὐσπλαγγνίας σου!

Γιὰ νὰ δώσω κι' ἐγὼ μὲ τῆ σειρά μου σὲ κείνους πού μποροῦν νὰ τὸ δεχτοῦν, αὐτὸ πού εἶναι σὲ μένα τὸν ἴδιο δοσμένο..

...[?]Ω Θεέ μου, ξαναθυμᾶμαι κείνα τὰ σκοτάδια, ὅπου βρισκόμαστε οἱ δυὸ ὁ ἓνας ἀντίκρου στὸν ἄλλο, κείνα τὰ σκοτεινὰ χειμωνιάτικ' ἀπογεύματα, στὴν Παναγία,

Ἐγὼ ὀλομόναχος, κατάχαμα, φωτίζοντας τὴν ὄψι τοῦ μεγάλου μπρούτζινου Χριστοῦ μ' ἓνα κερί τῶν εἰκοσιπέντε λεπτῶν.

"Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τότε ἦσαν ἐναντίον μας, ἢ ἐπιστήμη, τὸ λογικὸ, καὶ δὲν ἀπαντοῦσα τίποτα,

Ἡ πίστις μόνη ἦταν μέσα μου καὶ σὲ παρατηροῦσα σιωπηλά, σάν ἓνας ἄνθρωπος πού προτιμᾷ τὸ φίλο του.

Κατέβηκα μέσα στὸν τάφο σου μαζί σου....

...Αἰνεῖτε, ὁ οὐρανὸς κι' ἡ γῆ, τὸν Κύριο.

Αἰνεῖτε, τὰ ἔργα τῆς αὐγῆς καὶ τῆς ἑσπέρας, τὸν Κύριο.

...Δὲν εἶναι δική μου δουλειὰ νὰ καταλαβαίνω, μὰ νὰ προσεύχωμαι μ' ἀγάπη καὶ μὲ τρόπο.

Κάμε νὰ σὲ ἰδῶ, Κύριε Ἰησοῦ, μ' αὐτὰ τὰ μάτια τὰ γιομάτα δάκρυα, τὴν ἡμέρα τοῦ δευτέρου Ἐρχομοῦ σου!

...Θάρθῃ κι' ἡ μέρα ἢ πιδὸ μακρυνή, πού θὰν' ἡ μέρα τοῦ θανάτου μου,

Ἡ μέρα τῶν σκοταδιῶν θάρθῃ, πού θὰ περάσω τὸ κατῶφλι τοῦ θανάτου!

Κεῖνη τῆ μέρα ἄς μὴ ρουφήξουν τὴν ψυχὴ μου τὰ Τάρταρα.

...Κυττάω καὶ βλέπω ὄλα μου τὰ χρόνια πίσω μου κι' ὄλες μου τίς πράξεις τίς καλές καὶ τίς κακές,

Τίς κακές πού μοῦ φέρνουν ντροπὴ καὶ τίς καλές πού δὲν τίς ξέρω.

Οἱ κακές ἔχουν σθευσθῆ μὲ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆ μετάνοια.

Κι' ἂν ὑπάρχη καὶ κάτι καλὸ, ὁ Θεὸς μακάρι νὰ τὸ αὐξήσῃ!

.....

Σὲ ὕμνοῦμε, Κύριε, Σὲ εὐλογοῦμε, Σὲ προσκυνοῦμε,

Σ' εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴ μεγάλη σου δόξα....

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΕΙΜΩΝΑ

Κύριε Διευθυντά,

Γεγονός υπό πάντων τῶν ἰατρῶν ὁμολογούμενον εἶναι ὅτι παρά τὴν δριμύτητα τοῦ ἐφετεινοῦ χειμῶνος, παρά τὴν μεγάλην διάρκειαν αὐτοῦ, παρά τὴν ἔλλειψιν θερμάνσεως καὶ τὰς ἄλλας ἐναντιότητες, ἡ νοσηρότης γενικῶς, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκ ψύξεως νόσοι ἰδιαίτερος, ἤλαττώθησαν εἰς τὸ ἐλάχιστον. Τὸ τοιοῦτον δὲν πιστοποιεῖται μόνον ὑπὸ τῶν ἰατρῶν, τῶν ἀσκούντων ἑλευθέριον ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ὑπηρετούντων εἰς διαφόρους ἀσφαλιστικούς ὀργανισμούς, οἵτινες παρέχουσι δωρεάν ἱατρικὴν, φαρμακευτικὴν καὶ λοιπὴν ὑγειονομικὴν περίθαλψιν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀφαιρεῖ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἡ ἐλάττωσις τῆς νοσηρότητος εἶναι φαινomenική, ὡς ὀφειλομένη εἰς ἐνδειαν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς μὴ χρησιμοποίησεως τῶν ἰατρῶν.

Ἄν τώρα, εἰς τοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντας βλαπτικούς παράγοντας, προστεθῇ καὶ ἡ ἰσχύς τῆς καταστάσεως χαλάρωσις τῶν διαφορῶν κοινῶν καὶ ἀτομικῶν ὑγειονομικῶν μέτρων, ἔχομεν πᾶν ὅ,τι ἐχρειαζέτο διὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐξάπλωσιν τῶν διαφόρων λοιμωδῶν νόσων. Καὶ ὅμως ὄχι μόνον δὲν συνέβη τοιοῦτον πρᾶγμα, ὄχι μόνον δὲν παρετηρήθη ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνήθης νοσηρότης, ἀλλὰ τούναντίον αὐτὴ ἐμειώθη εἰς τὸ ἐλάχιστον. Τὴν λογικὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου, ἡ ἱατρικὴ ἐπιστῆμη εὐθαρῶς ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι εἶναι ἀνίκανος νὰ δῶ σ' ἡ. Διότι ἡ ἱατρικὴ ἐπιστῆμη τῆς σήμερον, ἐκτὸς τῶν σημαντικῶν προόδων, τὰς ὁποίας ἐπέτελεσε καὶ διὰ τὰς ὁποίας δικαίως καυχᾶται, ἐπέτυχε καὶ τοῦτο τὸ σπουδαῖον, τὸ ὅτι ἐγνώρισε τὸν ἑαυτόν της καὶ ἔχει πλήρη ἐπίγνωσιν τοῦ σκοποῦ της. Ἡ ἱατρικὴ σήμερον δὲν ἐβελουτυφεῖ, ἀλλὰ τούναντίον γνωρίζει πόσα καὶ πόσα ζητήματα παραμένουν ἀνεξιχνίαστα καὶ πόσα διὰ διαφόρους λόγους συγκαλύπτει διὰ τοῦ ὅρου «ἰδιοπαθῆς» καὶ πόσα ἄλλα τὰ ὁποῖα θεωροῦνται σήμερον ὡς ἀξιώματα, δὲν θὰ ἀποδείξῃ ἢ αὐριον ὡς πλάνας.

Καὶ οἱ νέοι ἱατροὶ σεμνύονται μὲν διὰ τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης των ἀλλὰ καὶ γνωρίζουσιν ὅτι τὸ ἐπιστητὸν των δὲν ἀπαντᾷ εἰς ὅλα τὰ ἐρωτήματα τοῦ σκεπτομένου ἀνθρώπου οὐδὲ εἰς ἀπορίας καὶ λο-

γικὰ ἀδιέξοδα, ὡς τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης σημειούμενον, ὥστε νὰ μὴ ὁμοιάζωσι μὲ τὸν χειρουργὸν παρελθόντος αἰῶνος ὁ ὁποῖος συγγράφων διεκλήρυνεν ὅτι ἡ χειρουργικὴ ἔδωκε τὸ ἀπαντων καὶ πέραν αὐτοῦ οὐδὲν δύναται τις νὰ προσδοκᾷ. Καὶ ταῦτα ὅταν ἡ χειρουργικὴ δὲν ἐθεωρεῖτο κἂν ὡς ἐπιστῆμη, ἀλλ' ὡς ἔργον. Ὅταν ἀκόμη ἡ ἀσπῖα καὶ ἀντισπῖα, ἡ νάρκωσις καὶ αἱ τόσαι ἄλλαι τῆς χειρουργικῆς πρόοδοι ἦσαν ἀγνωστοί. Ὅταν οἱ ἀσθενεῖς ὤρουντο ἐκ τῶν πόνων καὶ ἀπέθνησκον ἐκ μολύνσεως ὑπὸ τὴν μικροβιοβριθῆ μάχαιραν τοῦ μὲ ἔνδυμα περιπάτου καὶ χεῖρας, ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴν στοιχειώδη καθαριότητα, ἐξήρητμενας ἐκ τῆς οἰκτικῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ κατὰ τὴν ἐγχείρησιν ρητορεύοντος καὶ ἐνίοτε βήχοντος καὶ παρνητιζομένου ἐπὶ τοῦ ἐγχειρητικοῦ πεδίου χειρουργοῦ.

Μήπως, ἐνώπιον τῶν λογικῶν τούτων ἀδιεξόδων τῆς ἐπιστήμης, πρέπει νὰ κάμψωμεν τὸν αὐχένα πρὸ τῆς πίστεως; Καὶ ἡ πίστις τότε χειραγωγεῖ τὸν ἐπιστήμονα, εἰς πνευματικὴν τελειότητα, διὰ νὰ μὴ ἀπογοητευταί ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀδυναμίαν τῆς ἐπιστήμης του, ἀλλὰ καὶ νὰ ἴσταται εὐλαβῶς ὅταν, ἐξερευνῶν τὸ τελειότερον τῶν κτισμάτων τοῦ πανσόφου Δημιουργοῦ, εὐρίσκειται πρὸ μυστηρίων.

Μετὰ τιμῆς.

Ἄθων. Π. Καραντώνης.

ἀρχίατρος Τ. Α. Α. Π.

Ο "ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ..

Κύριε Διευθυντά.

Παρ' ὅλη τὴν καταγίδια ποῦ δέρνει τὴν ἀνθρωπότητα, «ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ» τοῦ Ρενάν ξαναγράφεται τώρα σὲ δημοσία συζήτηση. Ὁ γάλλος συγγραφεὺς Ἄντουάν Ἀλμπαλά ἐκυκλοφόρησε σὲ δευτέρῃ ἐκδοσὴ μιά μικρὴ ἱστορία τοῦ βιβλίου, πῶς δηλαδή τὸ ἐνεπιεύσθη καὶ πῶς τὸ ἔγραψε ὁ Ρενάν. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ οἱ γάλλοι κριτικοὶ ξαναδιάβασαν τὸν «βίος τοῦ Ἰησοῦ» καὶ τὸν ξανακρίνουν τώρα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Ὅσα περίμενε κανεὶς εὐμενέστερη κριτικὴ. Ἀπεναντίας εἶναι πολὺ δυσμενέστερη ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῆς ἐποχῆς του. Ἐγίναμε λοιπὸν χριστιανικώτεροι; Ἀσφαλῶς ναί. Ἐγίναμε χριστιανικώτεροι καὶ γενικῶς θρησκευτικώτεροι, καὶ τοῦτο, γιατί ἐγίναμε περισσότερο ἐπιστημονικοί. Ὁ Ρενάν πολεμεῖται σήμερα ἐν

δνόματι μόνον τῆς ἐπιστήμης. Αὐτὸ εἶναι τὸ εὐχάριστο. Στὴν ἐποχὴ τοῦ εἶχε πολεμῆθῃ μάλλον ἐν δνόματι τοῦ δόγματος. Ἄλλὰ στὸ βιβλίον τοῦ Ρενάν εἶχαν ἔκτοτε ἀναγνωρισθῆ πολλὰς ἀρετὰς «ἠθικὰς, ποιητικὰς, μυθιστορηματικὰς, ζωγραφικὰς καὶ ψυχολογικὰς». Ἀπολύτως δὲν τὸς ἀρνεῖται κανεὶς οὔτε σήμερον. Μολονότι καὶ τῶρα πολὺ περισσότερο ἀλλὰ καὶ ἔκτοτε ἀκόμη ἔχουν διατυπωθῆ σοβαρώτατες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἠθικὴν συνέπειαν καὶ γιὰ τὴν φιλολογικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου. Πρῶτος ὁ Φλωμπέρ κατήγγειλε τὴν πλαδαρότητα καὶ τὸν πολὺ γλυκασμὸ τῆς συνθέσεως καὶ τοῦ ὄρου. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ρενάν εἶναι περισσότερο Ρενάν παρά Ἰησοῦς. Ἄλλὰ ἕνα τέτοιο βιβλίον δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ κριθῆ, πρέπει καὶ νὰ συγκριθῆ γιὰ νὰ φανῆ ἡ φιλολογικὴ του ἀξία. Νὰ συγκριθῆ πρὸς τὸ μέγα πρότυπον, τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ σύγκρισις αὐτὴ εἶναι συντριπτικὴ. Ὁ γάλλος Ἄνριό, θαυμαστὴς μ' ὅλα ταῦτα τοῦ ἔργου, παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ρενάν εἶναι ἀπείρως λιγώτερον ζωντανὸς καὶ πραγματικὸς παρ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς μετ' ὃν φωτοστάφον τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅπου ὁ Ρενάν βγαίνει ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ Ἰησοῦς του γίνεται ἀόριστος καὶ εἰκονικός. Ὅπου ὁ Ρενάν ἀκολουθεῖ κατ' ἀνάγκην τὸ Εὐαγγέλιον, ὅπως στὴν περιγραφή τῶν Παθῶν, ὅπου ἀπλῶς ταξινομεῖ ὀργανικὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Ἰωάννη, ὁ Ἰησοῦς του ξεαναγίνεται ἀξιοθαυμάστως ἀνάγλυφος. Δηλαδή, ὁ Ἰησοῦς—Θεὸς τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ὑπερκόττερος καὶ αἰσθητότερος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον—Ἰησοῦ τοῦ Ρενάν. Ἄλλ' αὐτὸ σημαίνει φιλολογικὴ καταδίκη τοῦ ἔργου.

Ὅσο γιὰ τὴν ἠθικὴν του ἀξίαν, ἡ κριτικὴ θέτει τῶρα τὸ ζήτημα ὡς ἐξῆς: Ὁ Ρενάν παρουσιάζει τὸν Ἰησοῦ του ὡς ἄνθρωπον καλῆς ἢ κακῆς πίστεως; Δυστυχῶς ὁ Ρενάν, ἂν καὶ σιωπᾷ στὰ χαρακτηριστικώτερα σημεῖα ἢ ἀκριβῶς ἐπειδὴ σιωπᾷ, ἀφήνει τὸν Ἰησοῦ ἔκθετον στὴν κακὴ ὑπόψιν τοῦ ἀναγνώστη. Ἡ ἀνάστασις π.χ. τοῦ Λαζάρου κρίνεται ἀπὸ τὸν Ρενάν ὡς σκηνοθεσία. Σκηνοθεσία τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἰησοῦ; Καὶ ὁ Ἰησοῦς ξέρει ὅτι εἶναι σκηνοθεσία; Ὁ Ρενάν σιωπᾷ καὶ σιωπᾷ ἐπιτηδες. Ἄλλὰ θὰ ἦταν ἀνδρικώτερον νὰ μιλήσῃ καὶ νὰ πῆ καθαρὰ ὅτι θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦ ἀπατεῶνα. Ὁ Ρενάν ὅμως τρέμει τὴν εὐθύνην τῆς ὁμολογίας.

Ἀσχέτως αὐτοῦ, τὸ βιβλίον τοῦ Ρενάν εἶναι σήμερον ἐπιστημονικῶς ξεπερασμένο. Τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ τόσο ἔσκαν δάλιζαν τότε, σήμερον δὲν γείρονουν καμμιὰ ἐπιστημονικὴ διαμαρτυρία, οὔτε μεταξὺ τῶν ἀθέων. Σήμερον ἡ ἐπιστήμη ἔγινε ἐπιστημονικώτερη! Αὐτὸς ὁ Νταντέκ, ἔ-

νας ἀπὸ τοὺς δευτέρους ἀπολογητὰς τοῦ ἀθεϊσμοῦ, ποὺ ἄλλοτε ἠρνεῖτο κατ' ἀρχὴν καὶ ἀπολύτως τὰ θαύματα, σήμερον τὰ δέχεται καὶ προσπαθεῖ ἀπλῶς ν' ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριόν των. Τὰ θαύματα—λέγει—δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά φυσικὰ γεγονότα, τῶν ὁποίων ὅμως πρὸς τὸ παρὸν ἀγνοοῦμεν τοὺς νόμους. Ἔτσι, νομίζει ὅτι ἱκανοποιεῖ τὴν ἀθεΐαν του. Ἔστω. Τούλαχιστον σέβεται τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Ἐνῶ ὁ Ρενάν δὲν ἐσεβάσθη τὴν λογικὴν καὶ εἶχε παραγνωρίσει τὴν ἐπιστήμην.

Ἡ λογικὴ τοῦ Ρενάν εἶναι σοφιστία! Διότι ὁ Ρενάν εἶχε τὴν προκατάληψιν τοῦ «μορφωμένου φιλοστοίου». Ἐσυλλογίζετο: ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἄνθρωπος—ὁ ἄνθρωπος δὲν κάνει θαύματα—ἀρα ὁ Ἰησοῦς δὲν ἔκανε θαύματα. Καὶ οἱ κριτικοὶ τοῦ θέτουν τῶρα τὸ ἐρώτημα: Ἄλλ' ἂν ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεός; Ὅλο τὸ σύστημα σκέψεως τοῦ Ρενάν εἶναι ἀφιλοσόφητον. Καὶ ἡ ἐπιστήμη του; Φτωχὴ ἐπιστήμη! ὁ 19ος αἰὼν εἶχε πιστέψει στὴν παντοδυναμίαν τῆς. Εἶχε καταστήσει ἡ ἐπιστήμη, ποὺ κηρύττει τὴν ἔρευνα ὡς ἀξίωμα, ν' ἀποκλείσῃ τὴν ἔρευνα τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Πίστευε καὶ μὴ ἔρευνα τὴν ἐπιστήμην! Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι ὅτι ἀντιεπιστημονικόν. Εἶναι ἀρνησις τῆς ἐπιστήμης. Σήμερον τὰ πράγματα ἔχουν ἀλλάξει, ἔχουν γίνε... σεμνότερα. Ἡ ἐπιστήμη, ἔθεσε ὅρια στὴν ἔξουσίαν τῆς, ἀνεγνώρισεν κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο τὰ δικαιώματα τῆς ψυχῆς. Ἐπικαλεῖται τὴ βοήθειαν ξένων—πολλὰς φορές ἀνεξηγητῶν ἀλλὰ ὄχι λιγώτερον γι' αὐτὸ ὑπερκτῶν—δυνάμεων. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν θρησκεία. Ἔτσι διάφορες φιλοσοφικὰς ἢ ἐπιστημονικὰς θεωρίας γίνονται κατ' οὐσίαν θρησκευτικὰς. Ὅπως ἡ θεωρία τῆς διαισθησεως τοῦ Μπέρξον.

Προσωπικῶς, γιὰ τὴν θρησκείαν δὲν μ' ἐνδιαφέρει ἡ ἐπιστήμη. Μοῦ φτάνει τὸ εἶσθαι. Καὶ νομίζω πὼς φτάνει γιὰ ὅλους. Ἡ θεωρία, πὼς δῆθεν ὁ ἀθεϊσμός εἶναι ἐπιστήμη καὶ μόνον μεθ' ἠθροσκευτικὴν ἐπιστήμην μπορεῖ νὰ πολεμηθῆ, εἶναι παραλογισμός. Ἡ θρησκεία δὲν ἀποδεικνύεται. Ἀποκαλύπτεται.

Ὅσο γιὰ τὴ ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ μὴ μόνον ἀθηντικὴ μαρτυρία ὑπάρχει: Τὸ Εὐαγγέλιον. Αὐτὸ θὰ ἰσχύῃ εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Αὐτὸ εἶναι ποιησις καὶ ἡ ποιησις δὲν ψεύδεται. Εἶναι ὁμολογία, ἀποκάλυψις, φῶς. Καὶ ἀληθινὴ ἐπιστήμη. Τὸ βιβλίον ποῦ ἀχρηστεψε ὅλα τὰ βιβλία τῆς γῆς. Ματαιότης νὰ τὸ ἀρνηθοῦμε. Ματαιότης νὰ τὸ υμνηθοῦμε. Εἶναι ἀναπάρνητον καὶ ἀμίμητον.

Μὲ ἐκτίμησι

Ὀλυμπία Α. Δρακοπούλου

Ἀθῆναι 14—5—1942

ΕΠΙ ΜΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΣ

Κύριε Διευθυντά,

Στὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Νικολαΐδη «Ὁ Ναζωραῖος» ποῦ δημοσιεύθηκε στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν «Ἀκτινῶν» ὁ ἀξιότιμος κ. συνεργάτης σας συνιστᾷ τὸ βιβλίο αὐτὸ ὡς ἓνα «ἀπὸ τὰ ἐπικαιρότερα καὶ ἀνακουφιστικώτερα βιβλία, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἤδυνάτο καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐντυφῆση κατὰ τὰς ἡμέρας ταῦτας ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης».

Ἄτυχῶς εἶναι τόσο σπάνια τὰ καλὰ βιβλία ποῦ ἐκδίδονται στὸν τόπο μας, ὥστε κάθε ἐκδοσις βιβλίου μὲ κάποιες ἀξιώσεις νὰ γίνεται δεκτὴ μὲ ἀνακούφιαι καὶ ἐπιείκειαι. Ἔτσι καταλαβαίνω κἄπως καὶ τὴν ἐκτενῆ κριτικὴ τοῦ κ. Π. Ι. Μ. γιὰ τὸν «Ναζωραῖο» μολοντί θὰ παρακαλοῦσα νὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ μὴ συμφωνήσω ἀπόλυτα μαζί του στὸ συμπέρασμα ποῦ βγάζει γιὰ τὸ βιβλίο αὐτό. Θὰ ἤθελα δηλ. προκειμένου γιὰ ἓνα τόσο σοβαρὸ θέμα νὰ τονισθοῦν περισσότερο οἱ ἐπιφυλάξεις τῆς ὁποῖας πολὺ ὀρθὰ διατυπῶναι ὁ κριτικὸς σας καὶ τῆς ὁποῖας ἄλλως τε βρίσκει κανεὶς καὶ σὲ «ἐπικαιρο» τοῦ τεύχους τῶν «Ἀκτινῶν» τοῦ Σεπτεμβρίου—Ὀκτωβρίου 1940 μὲ τὸν τίτλο «Σεβασμὸς» ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπο καὶ τὴ μέθοδο ποῦ ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Ναζωραίου». Ἀκούω μάλιστα πῶς κατὶ τέτοιαις ἐπιφυλάξεσι ἐμπόδισαν καὶ τὴν Ἀκαδημία νὰ βραβεύσῃ τὸ βιβλίο αὐτό.

Ὁ «Ναζωραῖος» ἔχει βέβαια λογοτεχνικὴ ἀξία καὶ μᾶλλον στὸν τομέα τῆς τέχνης πρέπει νὰ κριθῆ. Πάρα πέρα ὅμως τὸ λογοτεχνικὸν αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη πολλὰς ἀξιώσεις συστηματικῆς μελέτης τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰησοῦ ὅπως πολὺ σωστὰ γράφει ὁ κριτικὸς σας. Ἦμπορεῖ ὁ συγγραφεὺς μὲ τὴν λογοτεχνικὴν του δεξιότητα καὶ τὸν μουσικισμὸν του νὰ θίγῃ τὸ συναίσθημα τοῦ ἀναγνώστου, ἀλλὰ δὲν τὸν διδάσκει, δὲν τὸν οἰκοδομεῖ ἐκεῖ ποῦ καταπιάνεται μὲ ἓνα τόσο σοβαρὸ θέμα. Σὲ πολλὰ σημεῖα μάλιστα τὸ ἀπολογητικὸ μέρος τοῦ βιβλίου, ὁ σ. ἀφίνει κενὰ καὶ ἀπορίες ἢ ἄλλοτε πάλιν δημιουργεῖ ἀμφιβολίας καὶ παρεξηγήσεις. Στὴ σελ. 177 π.χ. γράφει περὶ πίστεως «καὶ εἶναι ἡ πίστις αὐτῆ..... ἕνας μουσικὸς αὐτοθυθισμὸς μέσα στὴν ὑπερκόσμιον Δύναμιν—τὸν Πατέρα», στὴ σελ. 254 περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ «ἡ Ζωὴ ἐπεσκέφθη τὸν θάνατον. Ἡ Γραφή δὲν μᾶς ἀναφέρει τίποτε διὰ τὴν μυστηριώδη αὐτὴν Ἐπίσκεψιν τῆς Χώρας τῶν νεκρῶν. Ἄλλ’ ἢ Παράδοξις τὴν ὑπεστήριξε ἐπίμονα γιὰ νὰ καθουσχάσῃ τὴν Χριστιανικὴν συνειδήσιν, ποῦ ἀγωνιοῦσε γιὰ τὴν τύχην τῶν δικαίων κλπ.», στὴ σελ. 207 περὶ τῆς

ἀναθάσεως εἰς Ἱεροσόλυμα «Κι’ ἐπολιορκούσαν τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ τὰ ἀνήσυχαι αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀνάλογα ἐρωτήματα, χωρὶς νὰ μπορῆ νὰ δώσῃ ἀπάντησιν καταφατικὴν ἢ ἀποφατικὴν σὲ κανένα». Πολλὰς φορὰς πάλιν ὁ σ. ἀνακατεῖ μυστικὰ στοιχεῖα, ὅπως π.χ. στὸ κεφ. «Ἰησοῦς ὁ θεοὺς Ἀδωνις» καὶ ἄλλοι ποῦ σοῦ θυμίζει τὸν ἀνεκδιήγητον ἐκείνον Συρὲ καὶ δὲν μπορεῖς νὰ καταλάβῃς τί θεοὶ ἔχουν τέτοιαις παρομοιώσει.

Ἦσως ὅμως αὐτὰ ἔλα τὰ παραστρατήματα νὰ τὰ καταλάβῃ καλύτερα ὁ ἀναγνώστης ἅμα λογαριάζῃ πῶς πηγῆς ἐμπνεύσεως τὸ ὅλο ἔργο τοῦ κ. Νικολαΐδη στάθηκαν, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ἄλλοι, «ἡ Γραφή... καὶ ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου». Ἔνα τέτοιο ἀνακάτωμα «μένει ἓνα αἰνίγμα» ὅπως πολὺ σωστὰ γράφουν στὸ ἐπικαιρὸ τους γιὰ τὸ ζήτημα τοῦτο οἱ ἀγαπητὲς «Ἀκτινῆς» καὶ ἐκδηλώνεται κατ’ ἀναπόφευκτον τρόπο καὶ στὸν «Ναζωραῖο». Τὰ συμβόλιά σας ἐκεῖνα λοιπὸν, ταιριάζουν καὶ γιὰ τὸ βιβλίο τοῦτο.

Νοῦίζω κ. Διευθυντά, πῶς, ἀφοῦ τὸ περιοδικὸ σας βάλθηκε νὰ ἀγωνισθῆ γιὰ τὸ σεβασμὸ καὶ τὸ ξεκαθάρισμα τῶν πνευματικῶν ζητημάτων τοῦ τόπου, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τονισθῆ πάλι καὶ νὰ συστηθῆ στοὺς ἀναγνώστὰς σας ὅτι, ὅπως τονίζει καὶ ὁ κριτικὸς σας, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ διαβάσῃ ἀνεπιφύλακτα τὸ βιβλίο τοῦ κ. Νικολαΐδη «Ὁ Ναζωραῖος».

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία.

Τ. Ἀναγνώστου.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

H. Bückers, Die Makkabäerbücher. Das Buch Job übersetzt u. erklärt. Scl. 505. Verlag Herder Freiburg i. Br. (R. M. 11).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς παλαιότερας ἐποχάς, καθ’ ἃς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἐτίθεντο περιορισμοὶ ἐκ μέρους τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ Παπικῇ Ἐκκλησίᾳ (πρὸλ. Βούλλας Unigenitus 1713, Auctorem fidei 1794 κλπ.), κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους παρατηρεῖται εὐγενὴς αἰμίλλα μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου περὶ τὴν διάδοσιν τῆς Ἁγ. Γραφῆς, ὡς ἀποδεικνύει πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ἡ ἀθρόα κυκλοφορία καὶ εὐρυτάτη διάδοσις τῶν ἱερῶν κειμένων ὅχι μόνον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ λατινικῇ μεταφράσει, ἀλλὰ καὶ ἐν νεωτέροις μεταφράσει ἐφωδιασμέναις μετὰ συντόμων σχολίων (ἐκτός τῶν ἐπιστημονικῶν βιβλικῶν ὑπομνημάτων), μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ. Εἰς τὴν ἀξιοζήλευτον κίνησιν ταύτην μεγίστη εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν κυριωτέρων καθολικῶν ἐκ-

δοτικῶν οἰκῶν (Hanstein ἐν Boon, Aschauerdorf ἐν Münster, κλπ.) καὶ πρὸ παντός τοῦ μεγάλου οἴκου Herder ὅστις, ἐκτός τῶν ἄλλων πολυαριθμῶν βιβλικῶν ἐκδόσεων καὶ δὴ καὶ τῆς Laienbibel, δημοσιεύει καὶ σειρὰν πρακτικῶν ὑπομνημάτων εἰς ὄλην τὴν Ἀγ. Γραφήν ὑπὸ τὸν τίτλον Die Heilige Schrift für das Leben erklärt. (Ἡ Ἀγ. Γραφή ἐρμηνευμένη διὰ τῆς ζωῆς). Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην, τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὁποίας ὡς πρὸς μὲν τὴν Π. Διαθήκην ἔχει ἀναλάβει ὁ διαπρεπὴς αὐτῆς ἐρμηνευτὴς Edm. Kall, ὡς πρὸς δὲ τὴν Καινὴν ὁ W. Lauek, ἀνήκει καὶ ὁ παρὼν τόμος, περιλαμβάνων ὑπομνήματα εἰς τὸ Α' καὶ Β' Μακκαθαίω καὶ τὸν Ἰώθ. Ὡς παρατηρεῖ αὐτὸς ὁ σοφὸς τῶν ὑπομνημάτων τούτων συγγραφεὺς, τὰ ἐν λόγῳ βιβλία διαφέρουσι μὲν μεγάλως ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ φιλολογικὸν εἶδος, τῆς εἰς ἕνα τόμον συμπεριλήψεως αὐτῶν ὀφειλομένης εἰς τεχνικὸς λόγους, οὐχ ἦττον δ' ὅμως συμπληροῦσιν ἀλλήλα, καθ' ὅσον τὰ μὲν Μακκαθαίικα, παραλλήλως πρὸς τὰ μαρτύρια τῶν πιστῶν, ἀφηγοῦνται καὶ τὰ κατορθώματα τῶν θρησκευτικῶν μαχητικῶν ἀνθρώπων, τὸ δὲ βιβλίον τοῦ Ἰώθ περιγράφει τὸν πάσχοντα δίκαιον, ἐνῶ ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ τούτου δὲν ἐλλείπει ἡ θρησκευτικὴ ἐνεργητικότητα, οἱ δὲ Μακκαθαῖοι διακρίνονται καὶ διὰ τὸ ἐν τῇ ὑπομονῇ καὶ τῷ μαρτυρίῳ ἐκδηλούμενον ψυχικὸν των μεγαλεῖον. Ἐν μὲν τοῖς Μακκαθαίικοις παρέχεται ἀνάγλυφος εἰκὼν τῆς πάλης μεταξὺ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως πίστεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀφ' ἑτέρου, πάλης ἐπιστεφθεῖσης διὰ τοῦ θριαμβοῦ τῆς πίστεως· ἐν δὲ τῷ Ἰώθ, ἐνθα ἐξετάζεται τὸ αἰώνιον πρόβλημα περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τῶν δικαίων, σκιαγραφεῖται ἡ τιτάνειος μεταξὺ πίστεως καὶ συνειδήσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ Ἰώθ καὶ Θεοῦ ἀφ' ἑτέρου πάλη, καταλήγουσα ἅμα εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν δικαίωσιν τοῦ εὐσεβοῦς ἀνθρώπου. Ὑπὸ τὰς ἐπόψεις ταύτας ἐξετάζονται τὰ σπουδαῖα ταῦτα τῆς Γραφῆς βιβλία, ἅτινα περικλείουσι πλείστα καὶ δυσχερέστατα προβλήματα ἀντιμετωπιζόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως διὰ τε τῆς κατοχῆς τῆς ὑπαρχούσης σχετικῆς γραμματείας διὰ τε τῆς θεολογικῆς καὶ φιλολογικῆς του συγκροτήσεως καὶ διὰ τῆς κριτικῆς του ἰκανότητος, μὴ παραβλεπομένου οὔτε τοῦ σκοποῦ οὔτε τοῦ χαρακτήρος τῆς σειρᾶς τῶν ἐν λόγῳ ὑπομνημάτων. Ἡ ἀξία τοῦ τόμου τού-

του ἔγκειται ἐν τούτοις, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὰ μὲν Μακκαθαίικα πειράται νὰ κατανοήσῃ καὶ διασαφήσῃ ἐκ τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ Π. Διαθήκης καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἀγῶνος, ὅστις ἀπέληξεν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς πίστεως, ὡς εἶπομεν, συνετέλεσε δ' ὅμως καὶ εἰς τὴν ἐμβάθυνσιν καὶ ὑπὸ νέαν μορφήν ἐμφάνισιν ἀληθειῶν τιῶν τοῦ θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης περιεχομένου, ἐν δὲ τῷ Ἰώθ παρακολουθεῖ τὴν ψυχολογικὴν τοῦ ἥρωος τούτου ἐξέλιξιν, διὰ μέσου τῆς ὁποίας ἐπιζητεῖ νὰ παράσῃ εἰς τὸν πάσχοντα πιστὸν τῆς σήμερον κάτοπτρον τῆς ἑαυτοῦ ψυχικῆς πάλης, ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ εὗρσκει οὗτος καὶ ἐν τῷ μακκαθαίικῳ ἀγῶνι. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ εὐρυτέρα διάδοσις τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἥτις εἶθε νὰ πολλαπλασιασθῇ καὶ παρ' ἡμῖν, θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν στενωτέραν μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν προσέγγισιν καὶ πρὸ παντός εἰς τὴν τῶν πιστῶν ἀνακαινίσιν καὶ ἀναγέννησιν καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἀνατολήν κρείσσων διὰ τὴν ταλαίπωρον ἀνθρωπότητα ἡμερῶν.

Π. Ι. Μ.

*
«Οἱ γυάλινοι κρίκοι» (Die gläsernen Ringe τῆς Luise Rinser Schnell καὶ «ὁ εὐτυχησμένος χρόνος» (Das glückselige Jahr) τοῦ Gottfried Küwel, εἶναι βιβλία ἀθῶων παιδικῶν ἀναμνήσεων. Παρουσιάζουν ἕναν δλόκληρον κόσμον, ἀπ' ὅπου ὄλοι ἐπεράσαμε καὶ ποῦ μᾶς εἶναι τώρα ἰσως κάπως μακριά, ποῦ μὲ πολλὴ ὅμως στοργὴ εἰμεθα ἔτοιμοι νὰ ξαναγυρῶμε σὲ κάθε στιγμή. Εἶναι ἕνας κόσμος, ποῦ τώρα μᾶς φαίνεται ὡς ἕνας κόσμος ποῦ ἀνήκει στὴ φαντασία, καὶ παρὰ ταῦτα δὲν παύει νὰ εἶναι τόσο πραγματικὸς ὅσο κι' αὐτὸς ποῦ ζοῦμε τώρα.

*
Στὴν ὠραία ἐργασία του «Die bildende Kunst als Glaubensverkünderin», ὁ Dr. Conrad Gröber παρουσιάζει τὴν Τέχνην στὴν ὕπηρεσίαν τῆς Πίστεως. Καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς αἰσθητικοὺς ἐκείνους ποῦ βλέπουν τὰ πράγματα μονόπλευρα, σύμφωνα μὲ ὀρισμένες ἐκ τῶν προτέρων «κατευθύνσεις», ἀλλὰ βασιζεῖ τις γνώμες του πάνω σὲ πλούσια γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς Τέχνης, κάνει ἀληθινὰ πολύτιμη τὴ σύντομη ἀλλωστε αὐτὴ μελέτη.

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ἔργον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων»—Συνδρομὴ ἔτησις: ἑσπερικὸν δραχ. 250, τιμὴ φύλλον δραχ. 50—Υπεύθυνος: Δ. Ρ. Σταμάτης, Καρύστη 14—Προϊστάμενος τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομυιάλη 176—Ἐπιστολαὶ καὶ ἐμβάσματα: Γεώργ. Ἀλεξίου, Καρύστη 14, Ἀθήνας (1)—Χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.